

DOI: 10.22559/folklor.1095

folklor/edebiyat, cilt: 25, sayı: 100, 2019/4

Halk Çevreciliğinin Ürettiği Yeni Bir Şiir Türü: 'Ekoaktivist' Şiir

'Ecoactivist' Poetry in the Turkish Grassroots
Environmentalism

Nejdet Özberk*

Öz

Çevre hareketleri edebiyat ve doğa yazınıyla yakından ilişkilidir ve aktivistler direnişlerini çoğu kez çeşitli sanat formlarıyla, görsel ve edebi çalışmalarla seslendirirler. Aynı şekilde şiir ile politik eylem arasında yakın bir ilişki vardır ve şiir toplumsal gerçekliğin ifade edilmesinde önemli bir rol oynar. Şiir sosyoekolojik adaletsizliklere karşı muhalefetin dile getirilmesinde bir toplumsal katılım aracıdır. Şairler yaratıcı çabalarıyla insanları protesto hareketlerine katılmaya çağırır ve teşvik ederler. Bu makale yerel çevre hareketleri bağlamında Türk halk şiirinde çevreci protestonun şiirsel dilini incelemektedir: *ekoaktivist şiir*. Türkiye'de endüstriyel kapitalizmin yıkıcı yayılımına tepki olarak ortaya çıkan yerel çevre hareketlerinde ekoaktivist şiirin bir analizi yapılmaktadır. Ekoaktivist şiirin ayırıcı niteliğinin çevreci protestoyu dillendirmek ve genel kamuoyunda sosyal ve çevresel meselelere yönelik farkındalığı ve duyarlılığı arttırmak olduğu görülmektedir. Politik ekoloji, eko eleştiri ve ekoşiir perspektifini kullanan bu çalışma ekoaktivist şiirin politik bir sanat olduğu kadar politik bir pratik olduğunu da gösterme amacındadır. Çalışma için Türkiye'nin farklı yerlerinden sanal kartopu tekniğiyle derlenmiş sekiz ekoaktivist şiirin her biri verdiği ekoloji politik mesajlar yorumlanarak analiz edilmiştir.

Anahtar sözcükler: *şiir, ekopolitik şiir, ekoaktivist şiir, Türk halk çevreciliği*

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, nozberk@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7410-8776.

Abstract

Environmental movements are closely linked with literature, and nature writing and activists often voice their resistances through various art forms, mainly visual and literary works. Similarly, there is also a close relationship between poetry and social action and poetry plays a crucial role in the reflection of social reality. Poetry serves as a means of social participation to voice opposition against the socioecological injustices. The poet seek to call and encourage people to join the protest movements through their creative efforts. This study examines the poetical language of environmental protests in contemporary Turkish folk poetry: *ecoactivist poetry*. The paper proposes an analysis of ecoactivist poetics of popular or grassroots environmental struggles in Turkey against the destructive penetration of industrial capitalism. It is seen that the main distinctive characteristics of ecoactivist poetry is of voicing the environmental protest and raising awareness and sensitivity of social and environmental issues among the general public. Engaging in political ecology, ecocriticism and using ecopoem analysis, this article demonstrates that ecoactivist poetry is a political practice, as well as a political art. In the paper eight ecoactivist poems, collected through virtual snowball technique from different localities in Turkey, analysed by interpreting the underlying ecology political messages within each of the selected poems.

Keywords: *poetry, ecopolitical poetry, ecoactivist poetry, Turkish grassroots environmentalism*

Giriş

Şiir, toplumsal ve kültürel yaşamın olduğu gibi çevresel aktivizmin de ayrılmaz bir parçasıdır. Çoğu kez, haksızlık veya adaletsizliklere karşı toplumsal protestonun dili şiirde ifadesini bulur. Türkiye’de son on beş yılda sıklığı ve görünürlüğü artan yerel çevre ve ekoloji hareketleri de kendi şiirsel dilini üretmektedir. Bu dil çevresel aktivizmin farklı aşamalarında farklı tarz ve biçim almaktadır. Bu araştırmanın sorunsalı halk şiirinin çevresel protesto ve aktivizm boyutunu gündeme getirmek ve tartışmaktır. Diğer bir ifadeyle bu çalışmada her biri birer çevresel hak ve ekolojik adalet mücadelesi olan yerel çevreci protesto hareketlerinin dilinin şiir üzerinden çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

Türkiye’de mevcut çevre sorunlarını, politikalarını ve uygulamalarını, ihtilaflarını, yerel “yaşam alanlarındaki” çevre mücadelelerini ve bu çevreci hareketlerin halk şiirine de yansıyan protest dilini anlamak ve açıklamak için bunları ülkenin tarihsel ve toplumsal bağlamına yerleştirmek gerekir. Osmanlı İmparatorluğu sosyal, ekonomik ve ekolojik yaşamın üzerine inşa edildiği ‘Beş Deniz Yaylası’nda doğmuştur (Sander, 2016: 15-21). İmparatorluğun tarihi boyunca toplumun doğayla ilişkisini göçebelik ve yerleşiklik üzerinden küçük köylülüğe, tarımsal ve ekolojik artığın aktarımına dayalı prekapitalist toplumsal ilişkiler belirlemiştir (Ercan, 2009). Gerileme döneminde kapitalist dünya ile eşitsiz ilişkiye girilmesiyle Osmanlı topraklarına bir yandan kapitalizm sızarken, diğer yandan da bu topraklar üzerinde gerçekleşen emperyalist rekabet imparatorluğun sonunu getirmiştir (Akyıldız, 2018). Özellikle büyük liman kentleriyle bağlantılı olan bölgeler hızla dünya pazarına eklenirken, bu bağlantılardan yoksun olan bölgelerde kapitalizm öncesi üretim biçimleri varlıklarını sürdürmüştü

(Kurmuş, 2012). Sosyal tarihçi Eric Hobsbawm (1995: 291) dünyada 20. yüzyıl sosyal devrimlerini ve köylülüğün geçirdiği dönüşümü anlatırken şunları söyler: “*Bu arada, elbette ki, tarımsal Avrupa’nın köylüleri toprağı işlemeyi bırakmıştı... Ancak Avrupa ve Ortadoğtu civarında sadece bir köylü kalesi kaldı: Türkiye. Burada köylülük zayıfladı, ama 1980’lerin ortasında hâlâ mutlak bir çoğunluk olmaya devam ediyordu.*” Hobsbawm’ın bu saptaması Türkiye’nin toplumsal yapısının gelişiminin, doğa-toplum ilişkisinin ve modern çevresel tarihinin oldukça önemli bazı özelliklerinin altını çizmektedir. Öncelikle bu dönüşüm temelde Türkiye’nin tarımsal ekonomiden endüstriyel ekonomiye, (feodalizmden) kapitalizme geç eklemlenmesiyle ilişkilendirilebilir (Quataert, 2016; Akyıldız, 2018; Özbek, 2015). Geç kapitalistleşen bir Osmanlı-Türkiye coğrafyası içerisinde köylülüğün dönüşümü de bu gecikme ile bağlantılıdır. Toplum-doğa ilişkisi kapitalist ilişkilerin yayılma eğilimlerine bağlı olarak gelişmiş, küçük köylülük hem varlığını sürdüren hem de çözülen bir değişim dinamiğı sergilemiştir (Kurmuş, 2012). Cumhuriyet, Osmanlı’dan bir köylü toplumu devralmıştır. Ancak toplum-doğa ilişkisini hala tarım üzerinden prekapitalist ilişkiler belirlemektedir. Bu açıdan toplum-doğa ilişkileri Cumhuriyet döneminde de küçük köylülüğün sürekliliğine bağlı olarak yoğun bir kırdan kopuş, mülksüzleşme, işçileşme, sanayileşme, göç, kentleşme ve ekolojik yıkım yaşanmadan gerçekleşecektir. Bu dönemde devlet eliyle kapitalist dönüşüm gerçekleştirilmeye çalışırken toplum-doğa ilişkisi de dönüştürülmüş, kapitalizmin nüfuzuna bağlı olarak ülkenin özellikle batısındaki yerel ekosistemleri üzerindeki baskı giderek artmasına rağmen kapitalist gelişme, yerel piyasaların ulusal tek piyasaya entegrasyonu henüz başlangıç aşamasında olduğundan kapitalizmin kırsal doğalar üzerindeki etkisi de sınırlı kalmıştır (Aytekin, 2007; Keyder ve Yenil, 2013). Bu yüzden çevresel tepkiler görülmediğı gibi herhangi bir çevre hareketi de gelişmemiştir. Yerelerde çevre hareketleri, halk çevreciliğı 2000’lerde maden, enerji ve inşaat projelerinin kırsal alanlara, vadilere, tarım ve orman alanlarına kesif bir taarruzla yayılmasının yarattığı sosyoekolojik tahribata karşı “*yaşam alanları savunmasına*” odaklı halk muhalefetiyle yerel ve bölgesel ölçeklerde ortaya çıkacaktır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan ekoaktivist şiirde ifadesini bulan, Türkiye’de son dönemde yaşanan kentsel ve kırsal sosyoekolojik değişmeler ile halk çevreciliğı özelinde doğa koruma mücadeleleri küresel ekonominin kapitalist hatlar üzerinden örgütlenmesiyle, kapitalist toplumun gelişimi sürecinde ortaya çıkan daha genel sosyo-ekonomik ve politik dönüşümlerle yakından ilişkilidir: Fordist Keynezyen kapitalizmden post-Fordist neoliberal kapitalizme geçiş. Endüstriyel kapitalizmin küreselleşmesinin, küreselden yerele toplumsal örgütlenmenin neoliberal dönüşümü, toplum-doğa ilişkilerinin ve doğal çevrenin yeniden biçimlenmesini de beraberinde getirmektedir. Bu gelişme ekonomik faaliyetlerin coğrafyasında radikal bir değişimi getirmiştir. Bir yandan Keynezyen modelin birikim ve merkez ülkelerinin ekolojik krizine çözüm ararken, devleti küçültmesi, ekonomik engelleri kaldırması, bu yolla çevre ülkelerinin doğasının, emeğinin ve pazarının küresel sermayeye daha fazla açık hale getirilmesi, serbest ticaret olanaklarını genişletip çevre ülkelerinin doğal varlıklarına, “kaynaklarına” erişimi arttırırken, üretimin coğrafyasını esnekleştirerek, özellikle üretimin emek yoğun ve kirli kısmını çevre ülkelere kaydırarak ucuz hammaddelere erişim sağlaması yoluyla doğanın metalaştırılmasına yönelik güçlü bir itki yaratmıştır. Bu itki yeni birikim coğrafyalarında kendini çitlemeler ve bunun sonucu olarak mülksüzleştirmeler şeklinde göstermiştir. İşte aşağıda ele alacağımız çevreci direnişler temelde bu sürecin, neoliberal birikim ve kriz çözüme stratejilerinin bir ürünüdür.

Dolayısıyla Türkiye’de devlet, toplum ve doğa ilişkilerinin yeniden şekillendirilmesi, dünyada 20. yüzyılda yaşanan sosyal ve kültürel değişimi sürükleyen tarihsel ekonomi politik dönüşüm sürecinin bir parçasıdır. Ancak bu dönüşüm ülke tarihinden kaynaklanan unsurlarla 1970’lerde başlayıp yeni bir kapitalizm biçimini doğuran küresel değişim dinamikleri arasındaki etkileşimle gerçekleşmektedir. Piyasanın dünyanın her yanında daha önce mübadele ilişkilerinin dışında kalan alanlara da yayılmasıyla birlikte Türkiye de daha önceden sermaye birikim süreçlerinin büyük oranda devlet müdahalesine bağlı olduğu ulusal kalkınmacı ve korumacı ekonomik sistemin 1980 sonrasında yerini dünya ekonomisiyle bütünleşen piyasa güdümlü yeni bir sisteme bırakmıştır. Dolayısıyla borçlanma ve yabancı sermaye, doğal varlıkların metalaştırılması, kentsel rant ve yolsuzluk üzerinden yürüyen son on beş yıllık dönemde toplum-doğa ilişkileri de yoğunlukla küresel kapitalist düzenin gerekleri doğrultusunda biçimlenmektedir. Öte yandan 2000’lerin başında politika ve kurumsal yapı (devletin dönüşümü) üzerinden kapitalist gelişme için hazırlanan uygun ortam ve 2000’lerin başında devreye sokulan kriz kaynaklı yapısal dönüşümle derinleştirilmiştir. Yaratılan bu sermaye birikim koşullarına bağlı olarak yayılma ve değerlendirme alanı arayan yabancı sermaye ülkeye akın ederek içerdeki sosyoekonomik dönüşümlerle literatürde “*yeni kapitalizmin*” (Buğra ve Savaşkan 2014) olarak nitelenen gelişmeye yol vermiştir. Bu yüzden günümüz Türkiye’indeki kentsel ve kırsal toplumsal hareketlenmeler sadece hükümetlerin kalkınma söylemiyle ürettikleri yüzeyde görünen çevre, kent, tarım, ekonomi ve diğer sosyal politikalarına basit birer tepki değil, bu politikaları da üreten geniş politik ve ekonomik bağlamlar içinde evrilen tarihsel bir gelişmeye oturtulabilir: küreselleşme ve doğanın neoliberalleştirilmesi. Yukarıda kısmen değinildiği gibi neoliberal küresel koşulların ürettiği politikalar ve kurumlar bir yandan Türkiye’ye yansırken, diğer yandan da özellikle su ve enerji politikaları üzerinden özellikle HES, yol, maden, taşocağı projeleri ve doğaya yönelik diğer müdahalelerle kendisini göstermiştir (Aksu ve Korkut, 2017). Adaman ve diğerlerinin (2019) farklı bir bağlamda incelediği neoliberal kalkınmacılık, otoriter popülizm ve ekstartivizm, kronizm, yolsuzluk, tarımsal ve kırsal dönüşüm gibi dinamikler üzerinden işleyen ülkenin yeni ekonomi politikasına yaslanmaktadır. Üstelik Tansel’in (2016: 16) dikkat çektiği gibi Türkiye “otoriter neoliberalizmin en tipik örneğini temsil etmektedir.” Dolayısıyla aşağıda kültürel-edebi ürünleri incelenecek olan köylü direniş hareketleri de doğayı üreten, dönüştüren ve yeniden yapılandıran bu geniş dinamiklerden kök almaktadır. HES’ler ve köylü direnişleri ile bunları çevreleyen politikalar ve uygulamalar 1970’lerde kapitalist merkezde ortaya çıkan krizin ve bu krizin ürettiği çözümün Anadolu’nun kırsal ve kentsel doğasına yansıyan sonuçlarıdır. Aynı süreçler kapitalist dünya sistemi ölçeğinde işlediğinden sadece aşağıda ele aldığımız sekiz şiirin üretildiği mekânlara özgü de değildir. Bu yeni kapitalist düzenin, otoriter neoliberalizmin güçlerinin, şirketler ve devletlerin doğal çevreyi el koyma, çitleme ve mülksüzleştirme yoluyla birikim sürecine çekerek yayılma sürecinde yerel toplumsal doğalara tecavüz ederken rıza üretmediği yerel ekolojilerden direnişler yükselmektedir ve bu direnişler halk şiirinde de ifadesini bulmaktadır.

Açıkladığımız yeni kapitalistleşme süreci getirdiği *çitleme* ve *mülksüzleştirme* projeleri ile kırsal ve kentsel sosyal hareketler arasındaki diyalektik ilişkiyi öne çıkarmıştır (Şengül, 2013). Bu sosyal çatışma diyalektiği bir yandan rıza diğer yandan da zor ve şiddet üzerinden gerçekleşmektedir. Mülksüzleştirme projelerine karşı köylü direnişleri üretilemeyen rızaya

tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Çitleme ve mülksüzleştirme projeleri üzerinden kapitalist yayılma sürecinde bir yandan devletin ve sermayenin şiddete başvurma eğilimi artarken diğer yandan kırsal tabanlı halk muhalefetinin, (çevre) aktivizminin neoliberal “çitleme” müdahalelerine ve şiddete karşı koyması devlet toplum ilişkisinin rıza boyutunu geri plana itip zor boyutunu öne çıkararak köylü direnişleri üretmektedir (Adaman vd., 2016). Günümüz Türkiye’sinde kırsal doğalara HES, maden, RES, JES, taş-mermer ocağı, endüstriyel tarım yatırımları şeklinde yönelen neoliberal müdahalelere, “çitlemelere” tepki olarak gelişen çevre hareketi yerel ve çoğunlukla ya “*Varımız yoğunumuz köyümüzdür, yaşamımıza DOKUNMAYIN*”, “*Köyüme-dereme-suyuma, ağacıma-ormanıma, ovama-yaylama, tohumuma-zeytinime-incirime-narıma DOKUNMA!*”, “*Köyümden, suyumdan, toprağımdan UZAK DUR!*”, “*Dağıımızı, taşımızı, ormanımızı, deremizi RAHAT BIRAK!*” ya da “*ÇEK ELİNİ cennetinden, toprağımdan suyumdan*” söylemleriyle ortaya çıkan köylü tabanlı çevre hareketleridir.

Toplumu ve doğasını, yerel yaşam alanlarını korumaya odaklı, çitleme ve mülksüzleştirme karşısı bu köylü hareketleri içinde direniş sadece fiziksel, maddi bir mücadeleyle sınırlı kalmamış söylem düzeyinde de gerçekleşmiştir. Bu esnada sorunla doğrudan yüzleşen yerel halkın şiir dilinde konusu doğa koruma mücadelesi olan yeni bir tarz şiir ortaya çıkmıştır: *ekoaktivist şiir*. İşte aşağıda incelediğimiz ekoaktivist şiirlerin 2000’li yılların Türkiye’sindeki doğada, dolayısıyla “toplumsal doğa”da radikal değişikliklere neden olan politik, ekonomik ve sosyal politikalar, bu şiirlerin derlendiği yerellerin toplumsal, ekonomik ve politik koşulları, yerel halkların sözlü kültür geleneği, Anadolu’da halk şiiri ve direniş kültürüyle ilişkili derin bir bağlamı olduğu görülmektedir. Bu şiirler sıradan bir şirket (artı devlet) ile köylü karşılaşmasını değil yerel sakinlerin, çevresel ve ekolojik adalet mücadelelerinin birer parçası olarak farklı tarihsel anlarda ve yerlerde toplumun yaşadığı canlı bir deneyimi sergilemektedir. Yaşamı ve doğayı koruma odaklı yerel halk hareketlerinin ve çevre edebiyatının da güçlü temsillerini ortaya koymaktadırlar.

Sosyal, ekonomik ve ekolojik değişimleri aynı sürecin parçaları olarak gören bu araştırmada yöntem açısından ekoeleştirme ve politik ekoloji odaklı disiplinler arası eleştirel bir yaklaşımı esas alınmaktadır. Hem ekoeleştirme hem de politik ekoloji özellikle 1990’larda toplumsal ve ekolojik krizin hızla derinleşmesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Garrard, 2016; Robbins, 2012). Bir yandan politik ekoloji ve radikal coğrafya, diğer yandan da çevresel adalet ve ekoeleştirme alanlarında yapılan pek çok farklı çalışma hem edebiyat ile doğa arasındaki ilişkileri algılayışımızı değiştirmiş hem de yeni edebiyat türleriyle tanışmamızı sağlamıştır (Bryson, 2002; 2005; Buell, 2001; 2005; Cunsolo ve Landman, 2017; Peet vd., 2011; Perreault vd., 2015; Neumann, 2014)). Ancak, bu çalışma geleneksel anlamda bir edebiyat çalışması değildir. Bu çalışmada özellikle yerel kırsal toplulukların yaşam alanlarını koruma mücadelelerinde ortaya çıkmış olan halk şiirindeki yeni bir türün farklı bir okuma tarzı üzerinden analizi yapılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma bir yandan yerel çevre ve ekoloji mücadeleleri içinden doğan, diğer yandan da yerel doğaları yada yaşam alanlarını savunmaya yönelik bu ekoaktivist şiirde yansımaları bulan sosyal, ekonomik, ekolojik dinamikleri ve sosyoekolojik protestonun dilini anlama ve açıklama çalışmasıdır.

Veri toplama tekniği açısından bu araştırmada incelenen şiirler yürütmekte olduğumuz ayrı bir çalışma için derlenen 200 kadar şiirin arasından seçilmiştir. Yerel çevre ve ekoloji hareketi literatüründen görüldüğü kadarıyla bu tarz şiirlerin var olduğunu biliyoruz (Üstündağ,

2018). Ancak saha çalışmasında parça parça erişebildiğimiz bu şiirlere toplu olarak erişmek imkânsız. Bu yüzden halk edebiyatı ve halk bilimi ürünlerini derlemede yeni yöntem olarak, bu şiirlerin tamamına değilse bile önemli bir kısmına ulaşmak için önce şiirlerden haberdar olabilecek kişilere, onlar üzerinden de mümkünse şairlerine erişme imkânı verebilecek sanal kartopu tekniği diyebileceğimiz bir veri toplama tekniğinden faydalanılmıştır (Baltar ve Brunet, 2012). Şiirler, şairleri ve yerel çevre hareketine ilişkin bilgilerden oluşan verilerin büyük bir kısmı yerel çevre mücadelelerini takip ettiğimiz platform, hareket ve grupların sosyal medyadaki sayfa yöneticileriyle ve ardından da şairlerle Messenger üzerinden yapılan kişisel görüşmelerden, bir kısmı da gri literatür taramasından ve yerel çevre hareketlerinin ürettiği belgesellerden temin edilmiştir. Çalışmada kullandığımız veriler elbette ki sadece şiirlerden ibaret değildir. Şiirleri üretenlerin toplumsal, ekonomik kökenleri ve şiirlerin ortaya çıktığı bağlama ilişkin verileri de çalışmaya dahil etmek için mümkün olduğunca her şaire telefonla erişilmeye çalışılmıştır. Şiirler arasında seçim yaparken ekolojik içerikli, mücadele odaklı, belli bir eylemden çıkma, eylemde kullanılma, protest olma, olabildiğince tüm olayın hikâyesini anlatma kriterleri gözetilmiştir. Bu çalışmada toplam sekiz tane şiir analiz edilmiştir. Analiz tekniği açısından bu araştırmada, geleneksel anlamda şiirlerin şekil, dil ve üslup, muhteva gibi edebi özellikleri ya da içerikleri üzerinden “edebi bir tenkit ya da tetkik” ve “şiir tahlili” değil, tematik bir analizi yapılmıştır. Analiz yerel çevre ve ekoloji direnişlerinin bağlamları içinde ve şiirlerle bağlantısına işaret edilerek gerçekleştirilmiştir.

Araştırmamızın konusu ve yöntemine ilişkin bu girişten sonraki planı şöyledir: Birinci bölümde halk şiirini yeni bir türünü oluşturan doğa koruma odaklı ekoaktivist şiirin ekoeleş-tiri ve politik ekoloji perspektifinden nasıl ele alınabileceğine ilişkin kısa bir teorik çerçeve verilmiştir. İkinci bölümde Türkiye’de çevre ve ekoloji hareketleri ile incelemeye esas alınan şiirler ve şairler değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, Türkiye’nin farklı bölgelerinden derlenen şiirler şairlerine, ortaya çıktıkları bağlam ve mekânlara ilişkin kısa açıklamalarla birlikte verilmiştir. Dördüncü bölümde şiirde ifadesini bulan ekopolitik temalar incelenmiş, sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

I. Politik aktivizm ve ekoaktivist şiir

Çevresel ve toplumsal sorunlar birbirleriyle iç içedir. Çevresel sorunların sebepleri politik olduğu gibi çözümleri de politiktir: bunlar bir iktidar ve eşitsizlik meselesidir. Bu bölümde politik aktivizmin dili bağlamında çevre aktivizmi, şiir, ekoşiir ve ekoaktivist şiirin bağlantısı açıklanmıştır.

1.1. Politik aktivizm

Aktivizm, haksız veya adaletsiz gördükleri bir durumumu düzeltmeye, çözmeye yada çare aramaya yönelik olarak birlikte faaliyet gösteren genellikle gönüllü bir grup yurttaşın eylemleridir (Castree vd., 2013: 3). Farklı şekillerde ortaya çıkan, katılımcı ve destekçileri olan, katılımcı ve destekçilerin farklı gerekçelerle katıldığı ve ayrıldığı, enformel ve formel biçimlerde örgütlenen, farklı eylem ve mücadele biçimleri, taktik repertuarı olan, devlet, medya şirketler ve ulusal ve uluslararası müttefikler gibi diğer aktörlerle etkileşen, doğan, büyüyen ve çoğu kez gerileyen ve toplumsal, politik ve çevresel değişiklikler getiren toplumsal hareket biçimi-

midir (Goodwin ve Jasper, 2015). Medeni haklar aktivizmi, siyah ve yerli hakları aktivizmi, kadın hakları aktivizmi, çevresel adalet aktivizmi gibi farklı biçimleri bulunur.

Politik aktivizm, daha ziyade bireylerin ve kolektif grupların toplumsal hareket biçimindeki sosyal ve politik değişiklikler getirmeyi amaçlayan sosyal ve çevresel adalet talepleriyle sokaklarda, fabrikalarda ve diğer kamusal alanlarda sivil topluma yönelik politik eylem pratiğini ifade eder. Bu faaliyetler mektup yazma, toplantı ve yürüyüş gibi kampanyaları, sivil itaatsizlik, sabotaj ya da diğer militan protesto biçimlerini içerebilir. Hatta direniş James Scott'ın (1985: 29) “*zayıfın silahları*” dediği halk masalları, dedikodular, beddualar, söylentiler, jestler, şakalar ve mizah gibi sayısız küçük eylem dahil daha gizli biçimler alabilir. Lora-Wainwright'ın (2017) Çin örneğinde “*uysal aktivizm*” olarak isimlendirdiği, çevresel sorunun yakın muhitteki etkilerini azaltmaya dönük, kolektif eyleme dayanmayan ama ona da mani olmayan daha az çatışmacı, daha bireysel ve aile odaklı taktikler içeren beklenmedik ve daha az görünür formlarda ifade edilen spesifik tepki biçimleri de ortaya çıkabilir. Sessiz değil ama sakin protesto, daha az görünür aktivizm biçimleri: *sakin çevrecilik*. Genellikle ölçek olarak yerel olmakla birlikte, politik aktivizm küreselleşme karşıtı hareketlerdeki gibi ulusal ve uluslararası ölçeklerde de ortaya çıkabilir. Medya, taban örgütleri, akademi gibi bir dizi alanda üretilir. Aktivizm baskıcı iktidar ilişkilerine meydan okuyarak sürekli bir düşünme, çatışma ve güçlendirme süreci yaratır.

1.2. Çevre aktivizmi ve şiir: Protestonun dili

Ekolojik kaygılar sosyopolitik temalarla bağlantılıdır ve edebi içerikten yoksun bir toplumsal hareket imkânsızdır. Her protesto hareketi süreç içinde müziğe, sloganlara, pankartlara, duvar yazılarına, belgesellere, basın açıklamalarına ve medyaya yansıyan bir protesto dili bulur, politik protestonun seslendirilmesine, söze dökülmesine ya da görselleştirilmesine yarayan bir dil üretir. Yine tüm kültürel ifade biçimleri, açık ya da örtük, içinde üretildiği dinamik toplumsal, ekonomik, ekolojik ve politik bağlamla ilişkilidir. Çevre, toprak ve insan hakları aktivisti olarak isimlendirilebilecek kişiler tarafından yazılan ve doğa koruma odaklı politik protesto veya direniş şiirleri olarak nitelendirilebilecek aktivist şiirler de yaşanan eşitsiz ve adaletsiz sosyal, ekonomik ve ekolojik süreçleri yansıtır, bu protesto dilinin ayrılmaz bir parçasıdır. Toplum, flora, fauna, dereler ve tepeler özelinde doğa ve çevre hakkı aktivisti şair tarafından da savunulur. Politik aktivizmin, mücadelenin içinden çıkan bu şiirler ayrırcı bir biçimde politiktir. İnsanların geçmişi, bugünü ve geleceği ile bağlantılı sosyoekolojik meselelere odaklıdır ve bu şiirler sadece doğanın değil, insanların da yıkıma, şiddete maruz kalmasını göstermesi açısından da politiktir. Bu şiirlerde sadece insanın kaygıları, sesi değil doğanın sesi hatta çığlığı da yankılanır. Bu şiirler aynı zamanda güçlü bir politik ekoloji söylemini de içinde barındırırlar.

Genel olarak doğa-çevre ile edebiyat özel olarak da şiir ve ekoloji arasında çok güçlü ve yakın bir bağ vardır (Keegan ve McKusick, 2001; Keegan, 2008; McKusick, 2010; Bate, 1991; Felstiner, 2009). Dünyadaki konservasyon hareketinin kurucuları ve modern çevre hareketinin öncülerinden birçoğu şairler ve yazarlardır (Palmer, 2001). Önemli ölçüde Sanayi Devrimi'ne bir karşı tepkiyi de içeren 18. yüzyıl İngiliz romantik şairlerinin yarattığı ekolojik bilinç Amerikan çevreciliği için kavramsal ve ideolojik bir temel sunmuştur (Castellano,

2013). Wordsworth, Coleridge, Clare, Blake, Shelley gibi romantik “tabiat (pastoral)” şairlerinin hemen hepsi modern doğa koruma hareketi (konservasyon) üzerinden günümüzdeki çevreci hareketlerin temel fikirlerine ve çekirdek değerlerine katkı yapmıştır. Bu şairlerin hayati etkisi Emerson, Thoreau, Muir ve Austin gibi sonraki şairler tarafından da açıkça kabul edilmiştir (McKusick, 2010: 11). Günümüz ekoeleştiri literatüründe tabiat şiirinin çağdaş çevresel krize yanıt vermeye, ekolojik kaygıları dile getirmeye çalışan, güçlü bir ekolojik vurgu ve mesaj taşıyan, ekolojik duyarlılığı ve farkındalığı olan, sosyoekolojik meselelerle doğrudan ilgilenen versiyonu ekolojik şiir, ekopoetry ya da yeşil şiir olarak tanımlanmaktadır (Bryson, 2005: 2; 2002). Ekopoetri çağdaş çevresel sorunlara ilişkin ekolojik kaygılara odaklanması, yeryüzündeki tüm yaşamın birbirine bağlı olduğunu tanınması, insanın doğaya hükmetme sorumsuzluğunu kabul etmesi açısından belirgin bir biçimde geleneksel tabiat şiirinden farklılık gösterir, onun ötesine geçer. Ekoşiir belli tarihsel koşullardan ortaya çıkan bir olgudur. Edebiyata ekoeleştirel bakışın ve 1990’larda “*ekolojik adalet olmadan sosyal adalet olmayacağını salık veren*” postkolonyal ekoeleştirisinin gelişmesiyle doğa-toplum ilişkisine insanmerkezci yaklaşımın sorgulanması sonucu literatüre yansımıştır (McKusick, 2010). Yukarıda vurgulandığı gibi önemli ölçüde dünya ekonomi politikindeki değişme, sermayenin küreselleşmesi olgusuyla birlikte 1990’lardan itibaren bir yandan radikal coğrafya, bir yandan politik ekoloji diğer yandan da çevresel adalet ve ekoeleştiri alanlarında yapılan pek çok farklı çalışma hem edebiyat ile doğa arasındaki ilişkileri algılayışımızı değiştirmiş hem de yeni edebiyat türleriyle tanışmamızı sağlamıştır (Ergin ve Dolceroccae, 2016). Benzer bir durum Türk halk şiiri için de geçerlidir. Tabiat şiirinin bolluğuna rağmen 2000’lere kadar ekoşiire rastlanmaz (Elçin, 1993). Aynı şekilde Türk edebiyatının bir dizi edebî metin incelemesinden ziyade belli bir okuma tarzı olan ekoeleştiri perspektifinden incelenmesi de oldukça yenidir (Oppermann, 2012).

Felstiner’in (2009) *Şiir Dünyayı Kurtarabilir Mi?* isimli kitabında dikkat çektiği gibi gibi eko-aktivist şiir politik eleştiri ve toplumsal eylemin bir parçasıdır. Bu şiirler her şeyden önce katılımlı eylemden çıkar, performatiftir. Sadece insanların karşılaştığı insan hakları meselelerine odaklanmakla kalmayıp ekolojik savunuculuk da yapan bu şiir bir aktivizm biçimi ve güçlü bir direniş aracıdır. Çevre mücadelesi ekolojik vurgusuyla ifadesini bu şiirlerde bulur. Örneğin Egya’nın dikkat çektiği gibi (2013: 60) Afrika’da petrol kaynaklı ekolojik yıkımın en yoğun yaşandığı Nijer Deltasında “çevrecilik en radikal ifadesini şiirde bulur.” Şiirin her türü politik olmakla birlikte politik ekoloji özelinde yerel hareket ve çevre mücadeleleriyle ilgili politik şiirin de iki alt-türü öne çıkar: Birincisi protest şiir (*protest poetry*), ikincisi aktivist şiir (*activist poetics*) (Hughes-D’Aeth, 2017). Protestodaki şiir ile protesto şiirini kapsayan protest şiir belli bir toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik değişikliğe muhalefeti, itirazı dile getirirken; daha spesifik bir biçimi olan mücadelecî, kavgacı aktivist şiir ise fiili politik hareketin, eylemin, mücadelenin içinden çıkar ve apaçık bir politik tavır sergiler, belli bir toplumsal olaya ilişkin bir tepkiyi, suçlamayı ve öfkeyi dile getirir. Doğa koruma-yaşam alanı savunma mücadelenin bir hediyesi olan eko-aktivist şiirde toprak, su, gıda, hayvan hakları ve iklim adaleti savunucusu olan şair doğrudan politik eylemin katılımcısı, protestocusudur. Eko-aktivist şiirde şair, toplumun ve doğasının dönüşümünde kendisinin de bir parçası olduğu zayıf ve güçlü toplumsal aktörler arasındaki iktidar ilişkilerinin dökümünü yapar. Yoğun yapısal ve maddi eşitsizlikleri, sosyoekonomik ve ekolojik adaletsizlikleri, devletin ve sermayenin sistemik baskısını dile getirme işlevi görür. Bu şiir tarzı yüksek sesli ve keskin dilli radikal bir

estetik içerir; iktidara konuşma, sessize ses verme, ikna, eleştiri ve apaçık gerçeği haykırma gibi işlevleri vardır. Edebiyatın toplumsal ve çevresel muhalefet için sağladığı görece daha güvenli bir alanda aktivist-şair şiirde aktivizm ile şiiri, hak mücadelesini birleştirir. Şiirini çevre mücadelesine adanmış bu şiirler şairin ilk elden mücadeleye, doğanın yıkımına tanıklığının canlı ve somut gözlemlerini aktarır. Kalkınma, insan hakları, sosyal, çevresel ve ekolojik adalet ve çevresel demokrasi meselelerini kamusal alana taşıyarak ekolojik farkındalık yaratır.

II. Türkiye’de çevre-ekoloji aktivizmi ve şiir

Türkiye’de çevre koruma mücadelelerinin tarihi çok eskilere gitmez. Gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde tarihsel ve toplumsal koşullar gereği bir doğa koruma hareketi ortaya çıkmadığı, çevreci hareketler gelişmediği gibi (kısmen edebiyatta ifadesini bulan mistik ekoloji dışında) çevresel düşünce de görülmemiş, sığ kalmıştır. İlk çevresel kaygılar ve tepkiler Osmanlı’nın son döneminde İstanbul’da endüstriyel kaynaklı çevre sorunlarına yöneliktir. 1920’lerin ormancılık faaliyetleri dışında (Ormancılar Derneği ve Himaye-i Eşcar Cemiyeti) dışında modern çevrecilik 1950’lerde orta sınıfların öncülük ettiği park-kent “güzelleştirme” çalışmaları ve teknokratik yönelimli (emekli) bürokratların öncülük ettiği “ağaçlandırma” faaliyetleriyle başlar ve ulusal odaklı çevreci dernekler kurulur (Adaman ve Arsel, 2005). Türkiye’de son dönem çevre ve ekoloji hareketleri temelde kapitalizmin giriş yoğunluğu ve sızma biçimleriyle bağlantılıdır. 2000’lerin başından itibaren yoğun bir sermaye girişi ve içerdeki sosyopolitik dönüşümle birlikte ağırlıklı olarak inşaat ve enerji projeleri üzerinden Anadolu’nun kırsal doğasına radikal bir biçimde yansıyan yeni kapitalistleşme sürecine girilmiştir. Bu yeni kapitalistleşme sürecine uygun tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olarak üç tür doğa korumacı akım gelişmiştir: birincisi günümüzde “*çevreciliğin daniskası*” tabirinde ifadesini bulan anaakım (devlet ve şirket) çevreciliği, ikincisi sistem karşıtı ekolojist hareketler ve üçüncüsü halk çevreciliği. 1980’lere kadar günümüzdeki ana akım çevreciliğin temel akslarından ilkinin oluşturduğu kitlesel olmayan doğa korumacı bürokrat ve aydın çevreciliği ile 1990’larda bunlara katılan şirket çevreciliği, diğer yandan 1990’larda bunların ikisine de muhalefet olarak ortaya çıkan endüstriyel kalkınmayı sorgulayan antikapitalist yeşil ve ekoloji hareketleri, 2000’lerde ise maden, enerji ve inşaat yatırımlarının, sermaye yoğunlaşmasının kırsal alana yayılmasıyla yarattığı (yerel) sosyoekolojik krizlere karşı “*yaşam alanları savunmasıyla*” yerel ve bölgesel ölçeklerde ortaya çıkan halk çevreciliği öne çıkmıştır (Baykan, 2013: 9).

2.1. Türkiye’de çevre ve ekoloji aktivizmi

Türkiye’de kırsal çevre koruma hareketlerinin ilk ve en uzun soluklu örneği, 1990’ların başında Bergama’da Ovacık’da çukuluslu bir altın madeni projesine karşı başlatılan harekettir (Reinart, 2003). Bu hareket, Türkiye’de çevre hareketlerinin miladı olarak nitelendirilebileceğimiz dönüm noktasını oluşturur (Çoban, 2003). Projeyi otoriter devletin kararlılığı karşısında projeyi durduramamış olmasına rağmen, Bergama Hareketi çevrenin ve kalkınmanın toplumsallaştırılması açısından önemli roller oynamıştır. Öncelikle Türkiye’deki çevre mücadelesi algısını değiştirmiş, bir grup aydın, orta sınıf hareketi olmaktan çıkarak “yaşam alanı savunması odaklı” halk hareketine dönüştürmüştür. Toplumda çevre duyarlılığının kitleselleşmesini, sivil toplumun yaşam alanı savunusuyla devlete ve sermayeye karşı

direnişe geçebileceğini ve önemli kazanımlar gerçekleştirebileceğini göstermiştir. Aşağıda inceleyeceğimiz “Ölümler Altın Takar Mı?” şiiriyle ekoaktivist şiirde de ilk örnekleri veren bu hareket ürettiği emsal etkisiyle diğer pek çok çevre hareketine esin kaynağı olmuş ve eylem tarzlarıyla Türkiye’deki yerel mücadelelerde hatırlanan pratikler ve karakterler kazandırmıştır. Bergama Hareketi, çevre ve ekoloji mücadeleleri açısından çevre hukuku alanında ciddi kazanımlar getirerek çevre hukukunun gelişmesini de sağlamıştır: İhtiyat ilkesi, çevre sağlığı ve canlı yaşamının korunması yönünde emsal kararlar oluşturmuştur. Şiddetsiz toplantı, gösteri ve demokratik protesto hakkının, yaratıcı sivil itaatsizlik biçimlerinin kamuoyunda kabul görmesini sağlamıştır (Özen, 2009). Bergama köylü hareketiyle başlayan bu süreç günümüz Türkiye’sinde toplumu ve ekolojii olumsuz etkileyen faaliyetlerin yürütüldüğü derelerde, vadilerde, kırlarda ve kentlerde pek çok yerde hala devam etmektedir.

Yukarıda açıklanan yeni ekonomi politik gerçekliklere ve kapitalist gelişmelere bağlı olarak Türkiye’de 2000’li yıllarda birlikte kırdan ve kentte eşgüdümlü olarak derinleşen ekolojik krize karşı toplumsal mücadeleler hızla artmıştır (Aksu ve Korkut, 2017). Ulusal ve özellikle yerel mücadelelerin sayısının ve kamuoyunda görünürlüğünün atmasından daha hızlı bir biçimde doğal varlıklar çitlemeler yoluyla sömürünün konusu haline gelmiştir (Erensü vd., 2016: 30). Su, hava, toprak, gıda, bitkiler ve tohumlar hızlı bir biçimde metalaşma sürecine çekilmiş ve bu gelişmeler toplumsal yaşamda etkisini göstermiştir. Özellikle kırsalda büyük dönüşümler yaşanırken kır nüfusunun azaltılmasına yönelik ekonomik ve sosyal politikalar kentteki krizi de tetiklemiş ve bunun sonucunda kırsal alanda yeni mücadele dinamikleri ortaya çıkmıştır. Kamuoyuna temiz enerji olarak lanse edilen hidroelektrik santrallerinin sayısındaki hızlı artış kırsal nüfusu suya erişemez noktaya getirmiş, enerjide de bölgesel güç olma iddiasında olan Türkiye termik, doğalgaz çevrim santralleri, jeotermal, hidroelektrik santraller ve nükleer yatırımlarına ağırlık vermeye başlamıştır. Bu süreç içinde bir yandan özellikle HES ve iklim adaleti odaklı termik santral karşıtı mücadeleler gelişmiş, diğer yandan da tohum, gıda ve hayvan yemini korumaya önem veren GDO karşıtı mücadeleler doğmuştur. Altın madenciliği yağmasına karşı Türkiye’nin pek çok yerinde madencilik karşıtı çabalar gelişmiş, orman alanlarının talanının önlenmesine yönelik faaliyetler artmış, kentsel alanda da konutun piyasa için üretimine dayalı kentsel dönüşüm karşıtı toplumsal mücadeleler görünürlük kazanmıştır (Erensü, 2016: 32).

Tüm bu çabalar birbirinden görece olarak özerk bir tarzda açığa çıkmıştır. Bu hareketlerin esasen yerel ve bölgesel eksenli geliştiği, gündemine aldığı konu ile sınırlı *ad hoc* faaliyetler yürüttüğü, yeni yoksullaşan sınıflara dayandığı söylenebilir. Özellikle HES ve termik karşıtı mücadeleler Karadeniz Bölgesi ile akarsular ve dereler açısından yoğun bölgelerde artmıştır. HES karşıtı mücadeleler temel olarak suyun metalaştırılmasına karşı suyun canlı bir varlık olarak korunmasını eksen alan mücadelelerdir (Aksu vd., 2016). Karadeniz Bölgesinde Derelerin Kardeşliği Platformu ve Karadeniz İsyandır Platformu gibi esnek ve eylem birliği üzerinden bir araya gelen platformlar kurulmuştur. Muğla Yuvarlakçay’da HES karşıtı mücadele sırasında başlayan “nöbet çadırları” pratiği ülkedeki tüm ekoloji mücadelelerine yayılmıştır. Devletin etkin bir biçimde koruyamadığı doğal varlıkları halk dereler, vadiler ve tepelerde nöbet tutarak korumaya başlamıştır. Bu nöbet eylemlerinde kadınların ön plana çıktığı ve doğrudan eylem tarzının (çoğu zaman devlet şiddeti ile karşılanan biçimde) benimsendiği söylenebilir (Erensü vd., 2016). Ayrıca doğrudan eylem biçimine yönelmeyen her

mücadelenin bir tür başarısızlıkla sonuçlandığı ise toplum ve otoriter devlet ilişkisi tarafından kanıtlanmıştır. Doğrudan eylemler çevresel bilincin artmasından değil, daha ziyade yaşam alanlarına tecavüz eden çitleme projelerinin sayısal artışından kaynaklanmıştır, ama çevresel direnişler *ad hoc*, tekil karakterinden dolayı daima yerel ve küçük ölçekli kalmıştır. Bu hareketler politika değişiklikleri getirmeyi, medyanın ve kamuoyunun dikkatini çekmeyi ve belli projelerin doğrudan etkilerini durdurmaya ve azaltmaya toplumsal ve ekolojik koşulları doğrudan etkilemeyi amaçlamıştır. Ancak, doğrudan eylemlerin artışı belli yerlerde spesifik projeleri durdurmuşsa da çevre koruma ve ekonomik büyüme politikaları arasındaki dengesizliği hiç değiştirememiştir. Bazı projelere ilişkin sorunlar ve tartışmalar kamuoyu gündemine taşınabilmiş, kitlesel görünürlük kazanmış ve devletin iş dünyasının çıkarlarını kollamaktan başka bir şey yapmadığını ifşa etmiştir. Polisin, askerinin kamu düzenini ve bu düzenin hizmet ettiği çıkarları korumadaki işlevini ve meşruiyetini tartışmaya açmıştır. Hükümetler ve politikacılar ana akım dışı ekoloji ve çevre hareketlerini “*içerdeki düşman*” olarak görürken ana akım çevreciler hariç ekoloji hareketleri de hükümete ve şirketlere karşı konum almışlardır.

Toplumsal mücadelelerin projelerin karar alma süreçlerine katılım biçimlerinden birisi olan dava açma ve yargısal yolla karar alma süreçlerinin etkisizleştirilmesi, davaların pahalaştırılması, yargı kararlarının uygulanmaması, uygulanan yargı kararları sonrasında o projelere yeni izinlerin verilmesi hukuki güvenlik ilkesinin zedelenmesine yol açmıştır. Bu nedenle de anayasal hak ve özgürlüklerin tesis edilmesi ve karar alma süreçlerinde aktif olarak yer almak için yerel mücadeleler doğrudan eylem biçimlerini geliştirmişlerdir. Özellikle doğrudan eylem biçimleri açısından 2010 yılı sonrasında Gebze’de yükselen termik santral karşıtı mücadele çok önemlidir. Bu mücadele hem yerel hem ulusal hem de uluslararası toplumsal pratikleri etkilemiştir. Yuvarlakçay’dan emanet alınan nöbet çadırı eylemleri bir kazanım olarak Taksim Gezi Parkı ile başlayan fakat bununla sınırlı kalmayan toplumsal direnişlere ışık tutmuştur (Erensü vd., 2016; Akbulut, 2015). Gebze dışında Amasra, Silopi, Osmaniye, Yalova, Karabiga ve Aliğa başta olmak üzere pek çok bölgede yerel ekoloji örgütlerinden oluşan Termik Santrali karşıtı platformlar kurulmuştur. Bu yerel mücadelelerin termik santral sorunu iklim değişikliği ekseninde toplumsallaştıracak iklim adaleti koordinasyonu da 2010 yılında Gebze’de faaliyete başlamıştır (Aksu ve Korkut, 2017). Diğer taraftan Türkiye ekoloji mücadelesinin ciddi bir mücadele alanı olan madencilik sektöründe yaşanan yağmaya karşı özellikle Bergama deneyimi ardından Uşak Eşme Kışladağ’da, İzmir Efemçukuru’nda, Artvin Cerrattepe’de, Çanakkale-Balıkesir Kaz Dağları bölgesinde, Niğde Ulukışla’da güçlü altın madenciliği karşı direnişler gelişmiştir. Ekoloji hareketlerinin bir başka aksını Kuzey Ormanları Savunması özelinde yol, köprü ve hava alanı karşıtı hareketler oluşturacaktır. Tüm bu hareketler kolluk güçleri ile karşı karşıya kaldığında fiili ve doğrudan eylem biçimleri geliştirmiştir.

Türkiye’de halk çevreciliği olarak adlandırdığımız bu yerel çevre ya da taban hareketleri çeşitli sınıflar, statü ve politik görüşten kişi ve grupların bir araya gelerek oluşturduğu koalisyonlar şeklinde ortaya çıkmaktadır (Hamsici, 2012). Bu hareketler sol gelenekten gelen eski tüfekler, dar gelirli köylüler, köyü eskisi gibi kalsın isteyen kentli gurbetçiler, yaşam alanı zarar görmesin isteyen ev kadınları, deli fişek gençler, yerelin yaşlı önde gelenleri ve doğa meraklısı vatandaşlar gibi farklı gruplardan oluşuyor. İstisnalar dışında birçok mücadele önceden birbirlerini tanımayan, tanışa da çok samimi olmayan, daha önce birlikte kolektif

mücadele vermemiş insanların el yordamıyla inşa edilmektedir (Erensü vd., 2016: 243). Bu bakımdan Türkiye’de çitleme ve dolayısıyla mülksüzleştirme karşıtı bu köylü hareketleri politik ekolojist Joan Martinez-Alier’in geliştirdiği “yoksulların çevreciliği” “halk çevreciliği” modeline uymaktadır. Alier’e göre (2002: 14) yoksulların çevreciliği, yoksul toplulukların yaşam alanlarının endüstriyel kapitalizm tarafından tahrip ve tehdit edilmesine karşı verdikleri mücadeleyi ifade etmektedir. Bu yaklaşım ekonomik büyüme ve toplumsal eşitsizliklerin sebep olduğu yerel, bölgesel, ulusal ve küresel ekolojik bölüşüm çatışmalarından kaynaklanır. Bu yaklaşıma göre, insanlar belli bir çevresel ideolojiye bağlı olmaksızın yerel yaşam alanlarının korunması ve savunulması için mücadele vermektedirler.

Son olarak çevre ve ekoloji hareketlerinin yukarıda kısmen değinilen aktivizm ve eylem biçimlerine gelince, Türkiye’de köylü çevre direnişleri genellikle doğrudan sivil itaatsizlik eylemleri yapmaktadır. Özellikle yaşam alanlarını etkileyen termik, hidroelektrik, mermer ve taşocağı müdahaleleri gibi geçimini ve yaşamını dönüştürmek üzere “öteden gelen” müdahaleyi durdurmaya yönelik doğrudan savunma eylemleri yapmaktadır (Çobanoğlu vd., 2014). Daha çok altpolitik doğrudan stratejiler kullanarak bir çitleme ve mülksüzleştirme saldırısını fiilen durdurmaya çalışmaktadır. Protesto gösterileri, mitingler, vadi nöbetleri, oturma eylemleri, nöbet çadırları, makine önüne yatma, makine yakma, kırma, şantiye baskınları şeklinde direniş araçları kullanılmaktadır. Bunun dışındaki hukuk, bilim, sanal aktivizm, medya ve akademik aktivizme dayalı dolaylı politik stratejilerin çoğu organik aydınlar, kentle ilişkiler, daha önceki eylem ve direniş deneyimleri, internet-sanal ortam, medya gibi yeni iktidar araçları, gençlik ve diğer muhalefet grupları, diğer direniş hareketleri ile bağlantıları üzerinden gelmektedir. Diğer direniş hareketleri hangi araçları kullanıyorsa bunlardan genellikle haberdarlar. Daha önce sadece doğrudan eylemlere odaklanan stratejiler ve taktikler yerine köy-kent mesafesinin daralmasına, yeni iktidar araçlarının gelişmesine bağlı olarak köylü direnişlerine de yeni araçlar ve stratejiler ekleniyor. Günümüzde ağırlıklı olarak dolaylı stratejilere başvurulduğu görülüyor. Daha çok çevresine ve doğasına müdahale eden aktörlerin meşruiyetini bozacak yöntemlere başvuruyor. Direnişin içinde gerçekleştiği tarihsel bağlam değişirken, köylü değiştiği gibi köylünün geleneksel direniş biçimlerinin de değiştiği görülüyor. Bu yerel direnişlerde halkın sözlü kültürünün direniş araçları da yeni biçimler olarak devreye giriyor. Protest halk şiiiri de bu direnişlerde tarz değiştirerek çevreci ve ekolojik bir içerik kazanıyor.

2.2. Ekoaktivist şairler

Bu çalışmada edebi ürünleri incelenen şairler doğa ve yerel toplulukla güçlü bağları olan, topluma eleştirel bakan, belli bir sosyoekolojik sorunu kendisine dert, en azından mesele eden, çevresel mücadeleye katılan, doğrudan politik eylemin içinde yer alan, sanatını ekoaktivizm için bir praksis olarak kullanan, müdahaleci bir rol oynayan aktivistler. Toplumsal değişimin öznesi olarak “sanat toplum içindir” düsturuyla hareket eden aktivist-şair sanatını özellikle kendi doğasına, köyüne ya da köylüsüne karşı devlet ve şirketin dayattığı adaletsizliklere karşı bir mücadele aracı olarak kullanırken sosyoekolojik sorunlara dikkate çekerek doğayı korumaya duyarlı ve istekli bir çevresel adalet aktivisti rolünü üstleniyor, toplumsal olaylara tanıklığını dile getirerek zamanı, mekânı ve doğayı tarihselleştiriyor. Şair ilhamını doğadan, su, dere, dağ ve mücadeleden alıyor, doğa adına konuşuyor, doğayı konuşturuyor,

ekolojik kaygılarını ifade ediyor. Sorunu yerel bir dava, kendilerini de davası için mücadele eden/etmesi gereken kişiler olarak sergiliyorlar (Üstündağ, 2018). Şiirleri daha ziyade dışlanan, ötekileştirilen, öncesinden toplumsal mücadele deneyimi ya da “*protesto sermayesi*” olan görece radikal bir *habitus*a sahipler aktivistler yazıyor (Bourdieu, 1977; 1991).

Yerel bir topluluğun ve doğasının savunusunu yapan bu şiirleri söyleyenler etraflarındaki toplumsal gerçekliklere duyarlı kişiler; sadece kendileri için değil, davaları ve dava arkadaşları için de söylüyorlar. Aslında bir şiiri söyleyen şair-köylünün feryadı, diğer köylülerin de feryadı. Bu tür şiir toplumsal mücadelenin içinden doğuyor ve aynı mücadeleyi temsil eden ortak bir dil. Şiire anlam ve derinlik katan da bu. Şair ise hemen her örnekte doğayla, memleketle ve mekânla güçlü toplumsal ve duygusal bağları olan, dava ve arkadaşları adına konuşan, onlarla aynı çileyi çeken, ıstırabı yaşayan, onlarla birlikte üzülen, onlarla birlikte çaba sarf eden ve onlarla birlikte mücadele eden kişiler, konuşabilen ve konuşmaya cesaret edebilen çevresel adalet aktivistleri. Dolayısıyla bu şiirler şair için hem direnişe söylemsel ve duygusal bir katılım hem de politik bir mücadele biçimi. Direnişte aktif rol alan, aynı toplumsal ve çevresel kaygıları taşıyan, söyledikleri onlara hitap eden, çoğu kez şiirlerini de doğasını korumak için direnen, mücadele eden yerel halka adayan, hem onlar için saygınlığı hem de mücadele için(de) önemli rolleri olan kişiler. Şairlerin bazıları profesyonel yerel halk şairi, ozan geleneğinin takipçileri. Bazıları amatör yerel halktan kişiler, yaşlı kadın ve erkekler (Üstündağ, 2018).¹ Bazıları modern protest biçimleri kullanan gurbetçiler ve gençler. Mücadele yerel toplumsal aktörleri tümünden harekete geçirdiğinde aralarında çocuklar da var. Şiirlerin hepsinde şairin politik kimliğinin sinmiş olduğu okunuyor, söylemine yansdığı görülüyor. Dolayısıyla, şiirde şairin dünya görüşüne ve politik tutumuna dair ipuçları bulmak mümkün. Üç ana politik eğilimi yansıtıyorlar: sol (ulusalcı, sosyalist); sağ (milliyetçi) ve muhafazakâr. Şiirler ekolojik ve ekonomik sömürü, çitleme ve mülksüzleştirme bağlamı olduğundan bazı şiirlerde özellikle 50 doğumlu 68 kuşağı solunun yurtsever, anti-kapitalist ve anti-empyalist söylem ve duruşu öne çıkıyor. Yine aynı kuşaktan milliyetçilerin “*vatan içinde vatan*” söylemiyle mikro milliyetçilik vurgusu çok belirgin olarak okunuyor. Devlet otoritesine sadık muhafazakârların ise politik tavır almaktan ziyade köyün, memleketin geçmişine ya güzelleme yazdığı ya da ağıt yaktığı, bazen de teolojik bir kurtarıcı, ilahi bir medet beklentisi seziliyor. Çevresel mağduriyetleri aynı olmasına rağmen solun ve sağın tavırlarının farklı olduğu okunuyor. İdeolojik olarak yelpazenin solundaki muhalif şairleri çevresel tehlikelerin ve doğaya ve topluma karşı işlenen adaletsizliklere, toprağın, suyun, doğanın ticari amaçlarla sömürülmesi ve yağmalanmasına topyekün muhalif bir duruştan ele alınır, insanın doğaya karşı sorumluluğu vazedilirken; sağda konumlanan milliyetçi ve muhafazakâr şairlerin ise romantik konservatizmi, doğa korumacılığını vazedilen tahribatın pasif gözlemcisi konumunda oldukları seziliyor. Sol canlı bir deneyim olarak yeşil bir dünyanın yok edilmesini, emeğin doğadan koparılışını devlet, sermaye, toplum ve doğa ilişkisini ideolojik bir perspektiften insanın doğaya yıkıcı tahakkümünü insanın insana (sınıf) tahakkümü olarak görür, ideolojik tavır ve duruş olarak doğanın ve emeğin sömürüsü üzerinden okurken, sağ kırsal sığ nostaljik bir çevreciliğe yaslanıyor. Birinciler daha çok direniş, ekoaktivist eylem için ve direniş, ekoaktivist protesto içinde şiirler yazarken, bazılarını daha önce ayrı bir çalışmada incelediğimiz (Özberk, 2018) ikinci gruptakiler ise tanık olunan çevresel yıkıma ağıtlar yakıyor.

3.3. Ekoaktivist şiirler

Bu şiirlerin en temel özelliği belli bir metinde ya da kitapta yer verilmek üzere yaz(dır) ilan ısmarlama şiirler olmaması. Şiir söylemsel bir direniş aracı. Bu şiirler her şeyden önce katılımlı eylemden çıkıyor. Şiirlerin birçoğunu dışarıdan biri olarak değil, mücadelenin içinden aktivist olarak yazıyorlar, o yüzden de aktivist şiir özelliği taşıyor. Bu şiirler öncelikle şairin çevresel duyarlılığını sergiliyor, doğadaki ve yaşam alanlarındaki yıkıcı dönüşümlere tepkisini dile getiriyor. Bu şiirlerin hemen hepsinde belli bir düşünceyi açıklamak veya belli bir konuda bilgi ve öğüt vermek, bir ahlak dersi çıkarmak amacıyla öğretici nitelikte yazılan didaktik şiir niteliği baskın olduğu görülüyor. Aynı şekilde bu şiirler içten gelen duyguların coşkunu bir dille verildiği akıldan çok hayal gücüne, duygusallığa hitap eden lirik ve acıklı ve üzüntü verici olayları göz önünde canlandıran dramatik, kır ve doğa güzelliklerini konu edinen pastoral şiir türlerinin bazı özelliklerini de taşıyor. Şiirler yapısal olarak çoğunlukla hece ölçüsüyle uyaklı ve redifli yazılanlardan oluşsa da serbest ölçülü şiirler de bulunmaktadır. Şiirlerde doğayı kişileştirme, metafor ve kinaye kullanma, ritim, söz sanatları, tasvirler ve söylemsel stratejiler açısından özgün bakış açıları bulunuyor.

Bu şiirlerde şairlerin hem dünya görüşlerini hem de şiire bakış açısını görüyoruz. Şairin sosyoekolojik düşüncesi ifade buluyor, adaletsizliklere, haksızlıklara, topluma, doğaya, mekâna ve zamana ilişkin politik ve ideolojik tavrını açığa vuruyor. Bu şiirler şairinin yaratıcı duyarlılığına ve ilhamına göre eşitsiz, dışlayıcı, antidemokratik hukuksuz ve sömürgeci bir sosyo politik ortam ve süreçte duyurulmak istenen sesleri, toplumsal olduğu kadar ekolojik ve çevresel meseleleri dile getiriyor, içkin ekolojik değerler taşıyor ve doğa-insan ilişkilerindeki yıkıcı dönüşüme, yerel bir toplumsal ve ekolojik krize tanıklık ediyorlar. Yine bu şiirler çevresel farkındalığın, duyarlılığın ve bilincin toplumsal dayanışmanın güçlü ya da ekolojik yıkımın çok fazla olduğu yerlerde ortaya çıkıyor (Üstündağ, 2018; Danış, 2016). Soyut bir doğadan değil, somut, capcanlı bir doğayı, yerel doğa bilgisini, yerel çevreye ve memlekete sadakat duygusunu okuyoruz. Şairin toplumu, hakkında ve muhtemel çözümler hususunda aydınlatmak istediği acil sorunlarla ilgili bu şiirler. Çoğu zaman, derelerin, vadilerin, ormanların, tarım alanlarının, köylerin ve kirletilmesi, yok edilmesine ilişkin yerel ya da bölgesel kaygıları dile getiriyorlar.

III. 'Ekoaktivist' halk şiirinden bir demet

Bu bölümde farklı yerel mekânlarda ve bağlamlarda ortaya çıkan sekiz tane şiir analiz edilmiştir. Bu şiirler çevre ve ekoloji mücadelesi içinde kullanılan şiirlerden seçilmiş ve son notlarda kullanıldıkları bazı eylemlere ilişkin linkler verilmiştir. Bazıları protesto eylemlerinde, bir festivalde ya da toplantı ve yürüyüş eyleminde kullanılan bu şiirler ülke coğrafyasının çevre ve ekoloji direnişlerinin zamansal ve mekânsal dinamiklerini yansıtmak üzere şekilde şairi, tarzı, biçimi, yapısı ve verdiği ekoloji politik mesajlar açısından farklı özgünlüklere sahiptir. Şiirlerden dördü doğrudan maden direnişleriyle, dördü de HES direnişleriyle ilgilidir. Aşağıda verilen her bir şiir yer darlığı nedeniyle derinlemesine analiz edilmemiş sadece ekoaktivizm bağlamında kısaca yorumlanmıştır.

Ölüler Altın Takar Mı?

Yamaçlarda zeytin büyür
Dallarında siyah altın
Ovasında tütün uyur
Uyanınca sarı altın.

Buğday eken altın biçer
Pamuk desen beyaz altın
Çamurunda güzellik var
Kleopatra'nın pudrası.

Bakırçay bu yediveren
Almasını bilenlere
Ağaç kesip dağ delersen
Uyanır uyuyan tanrılar.

Referandum ettik gari
Madenciye güle güle
Siyanürü duyduk hele
Ölüler altın takar mı?

Bergama'ya yolun düşün
Siyanürcü şirket duysun
Gördüğün dünya cenneti
Sahipsiz toprak sanmasın.

Gittim gördüm Bergama'yı
Sordum duyduğum belayı
Yüzler yere düştü ama
Umuduyla birlikteydi.

Siyanürcü güle güle
Ölüler altın takar mı?

Çokuluslu bir maden şirketi tarafından Bergama Ovacık'ta siyanürlü altın madenciliğine karşı başlayan halk hareketinde yer alan, mücadelenin önemli isimlerinden biri olan aktivist-şair merhum Mansur Balcı (1957-2017) tarafından yazılan bu şiir aynı yıllarda Taner Öngür tarafından bestelenmiş ve ünlü müzik grubu Moğollar'ın seslendirdiği şarkı Bergama çevresel adalet mücadelesinin simgesi haline gelmiştir.² Şiir öne çıkan ekoloji politik mesajlar bakımından altın madeni özelinde bir metale karşı toplum-doğa ilişkilerindeki simbiyotik ilişkiyi, ortak yaşam ilişkisini öne çıkararak farklı bir değerlendirme diliyle doğanın sunduğu nimetlerin her birinin söz konusu metalden değerli olduğunu gösteren siyah altın (zeytin), sarı altın (tütün), beyaz altın (pamuk) metaforlarıyla ifade etmektedir. Bakırçay havzasının

toprağının ve suyunun bereketine yaptığı vurgu, siyanür riskinin ve toplum-doğa ilişkisine sermaye (şirket) faktörünün girişiyle yarattığı yok oluş kaygısını öne çıkarmaktadır. Dördüncü dörtlük devlet ve şirket nazarında kaale alınmayan bir doğrudan çevresel demokrasi pratiğini ifade etmektedir. Beşinci dörtlük direnişin kararlılığını, cennetvari doğanın sahipsiz olmadığını, vatan olarak görüldüğünü vurgulamaktadır. Altıncı dörtlük ise aktivistin tanıklık ettiği mücadelenin zorluklarını, toplumun kararlılığını ve umudunu dile getirmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta tüm yerel hareketlerde görülen “bela” metaforunun ilk kez çevre mücadelesi bağlamında kullanılıyor oluşu. Toplumsal ilişkiler içinde devlet ve şirket (sermaye) tarafından dayatılan içinden çıkılması güç, sakıncalı bir durum, büyük zarar ve sıkıntıya yol açacak bir olay: yerel topluluğun başına gelen bir “kaynak musibeti.”

Yürü Gençlik Önde Yürü

*Çakal gelmiş dağımıza
El uzatmış suyumuz
Söz konusu vatan ise
Acımayız canımıza.*

*Yürü gençlik önde yürü
Çakalları kovacağız
Bugün kovamazsak eğer
Yarın geçtir çok ağlarız.*

*Dere bizim dağlar bizim
Bahçe bizim bağlar bizim
Bir tutacak dalımız yok
İşiniz ne burda sizin.*

*Büyük başlar Ankara'da
Biz efendiler burada
Duyun bizi ey Ankara
Tuz var biber var yarada.*

*Çoban çiftçi beraberiz
Burda içer burda yeriz
Dağ kanımız su canımız
Hiçbirinden geçemeyiz.*

*Kuzulu der dağda yatarız
Gücümüze güç katarız
Kovarız sizi burdan
Her şeyi yakar yıkarız.*

Bu şiir, Antalya Manavgat ilçesinde Karpuz Çayı'nın ikinci bir kolu olan Çenger Deresi üzerinde biri yapılan (Çenger I HES) ve ikisi de planlanan üç Çenger HES projesine ve dere kenarında bulunan Gençler Köyünün tam ortasında açılmak istenen taş ocağı ile ilgili köylü direnişinde köyün emekli öğretmenlerinden 1954 doğumlu Şükrü Kuzulu'nun 15 Ağustos 2011 tarihinde yazdığı ve okuduğu türkünün sözleridir.³ Şiirin birinci dördlüğünde ganimet peşinde koşan kurnaz, yalancı, fırsatçı, düzenbaz, aşağılık kimse anlamında HES ve taşocağı (özellikle) taşeron firmalarını ima eden "çakal" metaforu ile vatan olarak görülen toprağın ve suyun ekolojik gasp sürecine dikkat çekilmektedir. Birinci dördlüğün son dizesi yurt savunması bağlamında gönüllülük, kararlılık ve şehitlik vurgusuyla Anadolu'da her yerel direnişte gördüğümüz yurtmemleket sevgisine ve sadakatine dayalı mikro milliyetçilik olgusunu öne çıkarmaktadır. İkinci dördlükte aktivist şair gençleri belli bir davaya, bir toplumun ve toprak-su özelinde doğanın savunulmasına yönelik toplumsal harekete katılmaya çağırılmaktadır. Üçüncü dördlük mülkiyet anlamında değilse bile sahiplik anlamında doğanın ve mekânın asıl sahibinin şirket ve hatta devlet değil toplum olduğuna dikkat çekilmektedir. Yerelle dayanılacak bir bağı olmayan kişi ve kurumların amaçları sorgulanırken; üçüncü dördlükte de yine yoğun metaforik bir betimleme görülmektedir. Köylü tarafından bir musibet olarak görülen projelere karar veren kişilere ve doğal "kaynakların" kontrolünün merkezine atıp yapmaktadır. Türkiye köylülüğü bağlamında "efendi" kavramını hatırlatarak sonraki iki dizeye geçerse şair ve mücadele bağlamında gerçekleştirilmek istenen bir çevresel demokrasi talebini dile getirmektedir. Yöneten katında yönetilenin, vatandaşın hesaba katılmadığı bir sürecin devlet-hükümet tarafından duyulması isteği. Tuz, biber ve yara metaforuyla bir emek ve çile mekânı olan köyün ve çilekeş köylülerin sorunlarına yeni ve yıkıcı bir çevresel adaletsizlik sorunun getirildiği ima edilmektedir. Geçimlik faaliyetlerle su ile dağ özelinde doğa ve yaşam arasındaki bağı vurgulamaktadır sonraki iki dize. Son dördlük çevre aktivizminin dayanışma, kararlılık ve mücadele azmini ortaya koymaktadır.

Habu Nedur Nasıl İştur?

*Hiçbir şey gizli kalmaz ha bu millet uyandı
Haydeyun arkadaşlar can buğaza dayandı...
Böler dağı dumani aşar kaya kabani
Aha da şimdi geldi mücadele zamani.*

*Kürsülere çıkıp ta yalandan nutuk atma,
Uykumuzi kaçırıp bu milleti ağlatma...
İsteruz ha bu çile kavga etmazdan bitsun,
Alsun malzemeleri cehennem olsun gitsun...*

*İtersek hep barabar Ankara'ya yürürüz,
Biz olduğumuz yerde kale gibi dururuz...
Yapılan bu betonlar kale midur sur midur?
Benim gözüm görüyor, senunkiler kor midur?*

*Birlukten güçlük doğar, güçlükten kuşluk doğar,
Düşmana teslim olma düşmandan "PUŞTLUK" doğar...
Habu dere bizimidur mesafesi uzundur,
Bahari yazi kışı bilmeyene güzindir...*

Bu şiir, üzerinde yaklaşık 10 HES projesinin bulunduğu Rize-Fındıklı'nın Arılı Vadisi Arılı köyünden, Fındıklı'nın sevilen ve sembol isimlerinden Şubat 2017'de 64 yaşında vefat eden yerel şair merhum Veysel Kutluata'nın yazdığı şiirdir. Aktivist şair şiirin yazılışının ardındaki motivasyonu şöyle ifade etmiştir: *Bu halk sizden bir şey istiyor. Bu insanlara bir sorun. Ne istiyorsunuz? 5 yıldır bu derede oyun oynuyorlar. İslah yapacağız diyorlar. Dere benim rüyalarımın girdi. Kalktım şiir yazdım. Türkü besteledim. Allah aşkına duvara bakın. Bu ıslah duvarı mıdır, hapishane duvarı mıdır? Dere ıslah duvarı mıdır belli değil! Bakın ben bunu eylemin 6. günü yazdığım bir şiirle anlattım.*⁴ Bu şiir genel olarak Türkiye'nin hemen hemen her yerinde yaşanan toplumsal bir süreci anlatmaktadır: Davut ile Golyat karşılaşması olarak betimlenen asimetrik güç ilişkilerinin cereyan ettiği su odaklı bir köylü şirket çatışması. Mücadele bir savaş olarak betimlenirken direnişin kararlılığı vurgulanıyor. HES projelerin yerel halktan gizli olarak yürütülmesi, toplumun bunu (geç) fark edişi, taşeron şirketlerin yerel halka yaptığı ikna, manipülasyon, baskı ve yıldırma operasyonu ile direniş sürecinin başlamasını ifşa etmektedir. Hükümetin sakat enerji ve çevre politikasını, boş vaatlerini, projelerin yarattığı toplumsal rahatsızlıkları, çevresel adaletsizlik kaygılarını ve talepleri dile getiriyor. Çevresel aktivizmi, mücadele azmini, proje çalışmalarının daha başlangıç aşamasında yarattığı doğal çevredeki yıkımın görselleştirilmesi, ardından da dayanışma çağrısını görüyoruz. Benzer şiirlerdeki ana tema burada da karşımıza çıkıyor: dost, düşman ve vatanın işgali. Şirketler güvenilmez, "kalleş" aktörler olarak ifadesini buluyor. Ardından doğanın, toplum-doğa ilişkilerinin yerel halk ve şair ile şirketler açısından değeri vurgulanıyor: Doğayı ve yaşamı paraya ve ranta önceleyen bir değerlendirme dili. Son olarak bu şiirin yapısal özgünlüğü yerel bir söyleyiş tarzını taşımasıdır.

Dağımın Dadananın

*Duydum Cerattepe'nin bağı yarılacakmış
Bileğini bükerim dağımın dadananın
Siyanürlü altına yuva kurulacakmış
İncirini dikerim dağımın dadananın
Alından öpeceğim bu yola adananın*

*Hele bak yaptığına insanın bozuntusu
Çamurun bulaşığı pisliğin kazıntısı
Zehirin akıntısı sidiğin sızıntısı
İmiğine çökerim dağımın dadananın
Alından öpeceğim bu yola adananın*

*Nesliniz bitmedi mi haramiler kuşağı
Ne kadar alçalmışsın sermayenin uşağı
Köstebek dedim sana yulandan da aşağı
Ciğerini sökerim dağımın dadananın
Alından öpeceğim bu yola adananın*

*Görmedin mi bizleri kaşımız çatık çatık
Aç karnına bekleme bizden bir dirhem katık
Seni yaramaz çocuk laf anlamaz yaratık
Kulağını çekerim dağima dadananın
Alnından öpeceğim bu yola adananın*

*Kaçkari 'yim Artvin 'de yeşilimiz gururum
Feriştahını gönder yine karşı dururum
Doldurdum tüfeğimi imanıma vururum
Pekmezini dökerim dağima dadananın
Alnından öpeceğim bu yola adananın*

Artvin Şavşat Tepeköy (Ahaldaba) köyü 1955 doğumlu emekli öğretmen Kaçkari mahlaslı aktivist şair Yalçın Temiz tarafından Şubat 2012'de yazılan ve Cerrattepe direniş eylemlerinde okunan bu şiir Artvin Cerratepe'de 1995 yılından bu yana çeşitli siyasi ve yargısal manipülasyonlarla tekrar tekrar gündeme gelen, açılmak istenen altın madenine karşı direniş için yazılmıştır. Altın madeninin yaratacağı ekolojik yıkıma karşı, şairin hiddetinin lirik tarzda aktığı bu şiirde duygu yoğunluğu ve duygularının olağan üstü ve samimi bir biçimde dışa vurulduğu görülüyor. Şair her dizesinde çevresel bir çatışmanın ve çevresel adalet mücadelesinin dökümünü ve adaletsizliğe karşı tepkisini şiir diliyle ve vurucu ifadelerle yapmaktadır. Özellikle her beşlikteki son iki dizede şairin çevresel çatışmanın iki tarafı açısından kullandığı ifadeler çevresel çatışmanın boyutunu ve yoğunluğunu sergilemektedir. Şairin duyarlı tavrı ve onurlu duruşu yansımaktadır. Şiir yaşam alanını savunan yerel halkın haklı öfkesine ses vermektedir.

Çek Elini Cennetimden Be Adam

*Doğasını rahat bırak Artvin 'in
Çek elini cennetimden be adam
Sevdiğine mezar kazsın dozerin
Çek elini cennetimden be adam*

*Cerrattepe bunları mı hak etti
Yalanların sabrımızı tüketti
Yeter artık canımıza tak etti
Çek elini cennetimden be adam*

*Gariplerin ahı seni tutacak
Doymaz kibrin şirin yurdu yutacak
Sabır bitti gayri tepem atacak
Çek elini cennetimden be adam*

*Adam olan önce kendini yensin
Vatandaşım sana nasıl güvensin
Ona dokunacak son kişi sensin
Çek elini cennetimden be adam*

*Kapılar ardında kimlere uydun
Baştan beri katilimin dostuydun
Utanmadan yeşilime göz koydun
Çek elini cennetimden be adam*

*Havuzunu doldurana söz verdin
Düşman saydın yiğitlere gaz verdin
İSYANÎ'nin yüreğine köz verdin
Çek elini cennetimden be adam*

1954 Artvin, Şavşat Köprüyaka (Carat) köyü doğumlu Ozan İsyânî mahlaslı eğitimci, hukukçu ve aktivist şair Salih Altun'un Cerrattepe direnişi için 20 Şubat 2016'da yazdığı bu şiir⁵ ekoaktivist şiirin tüm özelliklerini sergilemekte, ekoaktivizmin ve çevresel adalet mücadelesindeki öfkenin dökümünü yapmaktadır. Şirket (sermaye), devlet ve yerel topluluğun taraf olduğu bir çevresel çatışmanın yarattığı adalet çılgılığı yerel topluluğun ve doğanın savunucusu bir şairin kaleminden verilmektedir. Şiir cennet olarak betimlenen bir kentin yeşil doğasının ekolojik sömürü yoluyla talan edilmesine karşı isyankar bir duruşu sergilemektedir.

Kazdağı

*Asırlardan beri yaşayıp gelensin
Bir adın İda bir adın Kaz Dağı
Kaz Dağı, her yaşayan ölür derler
Yoksa senin de mi ecelin geldi?
Senin içinde ta dibinde yaşarken
Yaşayan her kişi sana doymazken
Suyunu içip ferahlarken
Yoksa senin de mi ecelin geldi?
Bulutlanınca göklere değerken başın
Milyarlarca canlıya analık yaparken
Yoksa senin de mi ecelin geldi?
Kaz Dağı, bazı yerlerinde piknik ateşi yakarken
Sen yanıtvereceksin diye
Yüreğimiz tir tir titrerken
Seni yabancı dostlara kimler sattı
Kaz Dağı, hem anamızın hem babamız
Hem işimiz, ekmeğimiz, aşımız
Hem canımız can yoldaşımız
Kaz Dağı zümrüitten altından yakuttan inci mercandan*

*Daha değerlisin halkının yanında
Yoluna baş koyduk, senin yoluna
Senin görkemli görünüşün gurur veriyor halkına
Ey güzel Kazdağı güzelliğin tarif edilemez
Değer kıymet biçilemez,
Teraziyle asla ölçülemez,
Ey güzel Kaz Dağı ne desem sana az gelir yaşam seninle güzelleşir
Kaz Dağı bulutlarda göklere geçiyor başın
Kışın karından yol vermezsin
Baharda bir cennet gibisin
Her ağacında kuşlar ötüşür
Şakıyan bülbülleriyle kurduyla çoban kuşuyla
Sen böyle yemyeşil dim dik kal Kazdağı.*

Çanakkale Bayramiç Evciler Köyü'nden 70 yaşındaki Hanife Dörtbaş'ın 2012 Kazdağı-Çan-Etili Mitinginde okuduğu şiir.⁶ “Biz senin bir ağacına kıymazken, seni uluslararası yabancı maden tekellerine peşkeş çekenlere yazıklar olsun. Her şeyin bir ömrü vardır, Kazdağları ölümsüzdür.” şiarıyla okunan bu şiirin özgün yanı yaşlı bir nine, aktivist köylü kadını tarafından yazılmış olmasıdır. Benzer içerikli birden çok şiirinin var olduğunu öğrendiğimiz şair bu şiirinde altın madeni, taş ve mermer ocakları ile talan edilen bir coğrafyadaki çevresel ve ekolojik adaletsizliğe karşı “bin pınarlı İda” olarak bilinen bir doğa parçasını savunmaktadır. Bu şiirde doğanın eceline direnen bir kadının duyduğu ekolojik elemin yoğunluğu hissedilmektedir.

Alara

*Torosların zirvesinden beslenir
Şelalede gelin olur süslenir
Bazen uslu, bazen hırçın seslenir
Seyrine doyulmaz senin Alara*

*Geçtiğin vadiler sesini dinler
Seninle güzeldir köprüler hanlar
Yayla göçlerinde sürüden çanlar
Seninle söyleşir canım Alara*

*Dünyada bulunmaz olunca eşin
O yüzden belaya girdi ya başın
Üzerine atılacak ateşin
Alevleri bizi yakar Alara*

*Bir oyundur oynanıyor adına
Yamyamlar ki bakacaklar tadına
Şeni peşkeş çekenler o yâd'ına
Sel olup da ders veresin Alara*

*Bazen ırmak oldun bazen ark oldun
Bazen un öğüten güzel çark oldun
Tertemiz suyunla öz de fark oldun
Suyun serin, yaran derin Alara*

*Avrupa'dan ithal gelen sinekler
Alara'nın çevresinde pinekler
Seni hasma peşkeş çeken dönekler
Cevabımı alacaktır Alara*

*Seni kurban edemeyiz biz HES'e
Bu durumu duyururuz herkese
Seni seven kulak versin bu sese
Seni hasma veremeyiz Alara*

*Dün bizimdin bu gün yarın bizimsin
Dilde türkü, söylenecek sözümsün
Özün gibi koruduğum gözümsün
Daim özgür kalacaktır Alara.*

*Senin her hallerin yansıdı bize
Namerdin zoruyla gelmeyiz dize
Rağbetimiz olmaz kuru, boş söze
Yatağında akacaktır Alara.*

Orta Toroslar'ın 2.647 rakımlı Akdağ ve Kuşak dağlarından doğup Gündoğmuş ilçesi sınırlarındaki Uçansu Şelalesi'ni de kapsayarak yaklaşık 62 km uzunlukta yeşillikler içinden geçip Akdenize dökülen, içinde yedi köyün bulunduğu Alara Çayı Vadisi boyunca (Malan Koyağı havzası) üzerinden yapılması planlanan 11 HES'ten ikisine karşı şairin “*fil ile karıncanın mücadelesi*” olarak nitelendirdiği mücadelede Antalya Gündoğmuş ilçesi 1953 Kaya-bükü (Çündüre) köyü doğumlu emekli resim öğretmeni Emin Şanlı'nın yazdığı şiir.⁷ Bu şiirde de yine Anadolunun başka bir köşesinde başı “belaya giren” doğa parçasının, akarsuyun dramı lirik bir şekilde betimlenmektedir.

Aksu Çayı'nın Feryadı!

*Bakmayın baharları çağlayıp coştuğuma,
İçim kan ağlar artık, eski aksu değilim ben.
Karalar bağladım, bir kara çay olmuşum, akarım solgun solgun.
Karıştığım deryalardan şimdi utanır oldum..
Bir ulu çınar gibi doruk doruk, yıkılmışım, devrilmişim.
Geçtiğim yerlere hayat verirken,
Şimdi bir zehre çevrilmişim.
Akmasam mı dedim tutamadım sözümü, duramadım akmadan,*

*Bu kıymet bilmezlere inat çeker giderim, ardıma bile bakmadan.
Temizlenirim diye aktım; aktıkça da kirlendim.
Akarım yorgun yorgun.
Çöp götüren sular, mundar kaldırmaz imiş.
Hâlbuki ne leşler gördüm, ne cendekler taşıdım zaman zaman.
Akıttılar üzerime mikropları oluk oluk.
Bir sazan bile kalmadı, değil ki alabalık.
Çok mu uzaktasınız? Kurtarın beni imdat...
Yok mu bir imdat halkası çekin çabucak.
Bir cankurtaran çağırın; bir can değil...
Binlerce can ölecek...
Bir leke sürdüler anlıma, içilmez yazmışlar.
Ben değil, beni kirletenler utanacak.
Beni benden aldılar, neyim kaldı kirli yatağımdan başka.
Akar giderim başımı vura vura taşlara.
Dur demem artık yanan, sönmeyen ataşlara...
Buharlaşsam çıksam göklere, duman duman;
Bulut olsam...
Yağmasam ne yağmur ne de kar.
Taş olsam, dolu olsam, yağsam başlarına ne var.
Bak! şu dumanlı dağlara dayanır başım. Bu akan ben değilim,
Akan benim GÖZYAŞIM...
Şairin notu: “Bu feryada duyarsız kalmayalım lütfen! Mehmet DURMAZ”*

Çoruh Nehrinin kollarından biri olan Salaçur (Aksu) Çayı için yazılan bu şiir, üzerinde beş tane HES projesi bulunan ve birincisiyle ciddi anlamda çevresel tahribat yaşayan vadi sakinlerinden 1953 Erzurum İspir Aksu köyü doğumlu fırıncı esnafı, ilkokul mezunu ozan Mehmet Durmaz'ın 2007 yılında kurulan ilk HES'e karşı kaleme aldığı şiirdir.⁸ Aktivizmi can çekişen bir doğa parçası özelinde yansıtan bu şiirin yukarıdakilerinden farkı, prosopopoeiac bir direniş şiiri olmasıdır. Edebi sanatlardan teşhis (kişileştirme) ve intak (konuşturma) sanatları kullanılarak doğa sanki kendi aktivizmini yapmaktadır. Şair kendini nehir yerine koyarak doğayla güçlü bir empati kurarken şairin doğal çevreyle etkileşiminin insan-merkeziliği aştığı görülüyor, insanın insan dışı canlılarla ilişkilerine ilişkin derin kaygılar dile geliyor, ekolojik yıkımdan ciddi bir rahatsızlık duyuyor. Rant arayışından kaynaklanan ve kalkınma gereksinimi olarak sunulan bir sürecin yarattığı bir ekolojik cinayete tanıklığını dile getiriyor şair. Dinamitler, yakıt atıkları, toprakta açılan yaralar, balıkların ve diğer sucul yaşam formlarının ölüm sebebi, şaire göre kabul edilemez bir çevresel katliam. Şiirde doğaya uygulanan yıkım ve zulüm kodlanıyor, doğaya yapılan işkenceyi dile getiriyor ve doğanın kurtuluşu için imdat çağlıkları atıyor. Şairin travmatik deneyimini ve gözlemlerini yansıtan bu şiirde doğa pasif değil, insana konuşan aktif bir varlık olarak sunuluyor. Bu şiir kırsal endüstriyel projelerin sosyoekolojik (potansiyel) külfetlerinin, yarattığı ekolojik tahribatın, doğanın maruz kaldığı azap veren işkencenin, ölmekte olan bir ekolojik varlığın yaşadığı dramın, yaralı biri toplumun ve ekosistemin dökümünü yapıyor. Yine son dizedeki gözyaşı

metaforu iki anlamda kullanılıyor. Birincisi kuruyan dere (cansuyu); ikincisi de şairin nehir için ağlaması. İlâveten bu şiir insanmerkezci çevresel adaletsizlik sorununu bir adım daha ileriye, doğamerkezci ekolojik adaletsizlik olgusuna taşıyor.

IV. ‘Yaşam alanı savunusu’ olarak ‘ekoaktivist’ şiir

Görüldüğü gibi Türkiye’de ekolojik edebiyatın ya da son dönemdeki doğa yazınının en güçlü ve özgün damarı yerel çevre mücadelelerinin ürettiği ağıt, mani, beddua ve taşlama tarzındaki protesto içerikli bu şiirlerdir. Bu şiirler her şeyden önce bir toplumsal harekete, politik protestoya katılım biçimidir. Belli bir kitleye, sivil topluma hitap etmek için yazılan bu şiirin bir dizi özel kamusal duygunun ve düşüncenin sesi olduğu görülür. Toplumun karşı karşıya kaldığı moral ve politik sorunlara derin bir bakış ve anlayış sunar. Bir yandan toplumsal ve ekolojik dönüşümlerin dökümünü yaparken bir yandan da bu dönüşümlere yönelik toplumsal politik ve bireysel duygusal tepkileri sergiler: *ayağa kalk, yaşamın için, hakların için ayağa kalk*.

Çevresel adalet aktivizminin ürünü olan her şiirin bir kendi hikâyesi bir de anlattığı hikâyenin olduğu görülür. Anlattığı hikâye belli bir toplumsal sorunu, “derdi” dışı vuran “vicdanın sesi” (Srestha, 2000), “adalet çılgılığı” ya da “kenardan sesler” ya da “sessizin sesi” (Egya, 2013: 62) olarak nitelendirilen bu şiirler çoğu zaman kolektif direniş çağrısında bulunmakta ve karşılaştıkları ya da karşılaşıacakları toplumsal ve çevresel sorunlara ilişkin farkındalığın ve kolektif bilincinin yaratılması ve beslenmesine hizmet etmektedir. Bu şiirler içinde radikal bir umut taşımaktadır. Genellikle gündelik mücadelenin içinden doğar ve aktif direnişin olduğu yerde bir eylem biçimi olarak ortaya çıkarken bir yandan, baskı, korku, hayal kırıklığı, umutsuzluk, çaresizlik, büyük bir acı ve öfkeyle somut bir toplumsal itirazı dile getirirken diğer yandan toplumsal bir mesajı yaratmakta ve kitlelere yaymaktadırlar. Şairin ve toplumunun (ve doğasının) varlığına, yaşam alanına, onuruna yönelik büyük bir hakareten, saldırıdan, tecavüzdten, bir hakkın çiğnenmesinden, adaletsizlikten kaynaklanan öfkeden beslenmektedir. Bu şiir gücünü dile getirdiği sorunun aciliyetinden, mahkemelere ya da hükümetlere değil daha üstün bir iradeye, sivil topluma seslenişinden, dilin herkesi sorumluluğa çağırın acı ve buruk yakarış gücünden, okuru-dinleyicisi üzerinde yaptığı sarsıcı etkisinden, sivri dilinden ve bu itiraz dilini gündelik söyleme sokmasından almaktadır.

Çevreci ve yeşil odaklı bu şiir dilinin temel özelliği politikaların ve özellikle kalkınma ve çevre koruma politikasının da tartışmasını ve eleştirisini yapan yüksek sesli ve keskin bir ikaz ve itiraz dili olması, toplumsal ve siyasal tahakküme, aşağılanmaya, inkâr edilmeye itiraz. Scott’ın (1985: 329) belirttiği gibi tahakküm yaratıldığı ve sürdürüldüğü belli bir sosyal bağlama dayandığından direnişte aynı şekilde bir sosyal bağlama dayanmaktadır. Dolayısıyla bu şiirler de belli bir grubun, alt sınıfın ortak dilini temsil ediyor ve ortak sorunlarını dile getiriyorlar, belli bir grubun kolektif sesini temsil ediyorlar: geleneksel topluluk mekânları üzerindeki pratiklere odaklanıyorlar: emek, çile ve yaşam. Şiirler habitusunun, yerel topluluğun kültürel (protesto) sermayesinin bir parçasını oluşturuyorlar; kültürel araç takımının bir parçası (Bourdieu, 1977; 1991). Çekilen çile ve ıstırap sanatta, şiirde ifadesini ve kendi sesini bulabiliyor, çekilen ıstırap, eziyet, çilenin ve adaletsizliğin sesi şiirle dile gelebiliyor. Mücadelenin ve olayın kültürel bir yorumunu sergiliyor, tanıdık semboller, fikirler ve değerleri dile getirerek toplumsal eylem için anlamlar, motivasyonlar ve reçeteler sunuyor. Aynı şekilde şiir

doğanın, toplumun ezilen, dışlanan mensuplarının yalnızlığını, sahihsizliğini dramatik bir şekilde ifade edebiliyor. Yerel topluluğun kimliğini, pratiklerini, inançlarını ve sembollerini yansıtarak toplumu harekete geçirme amacıyla yazılıyorlar.

Çitlemelere karşı politik ve etik değerleri savunan, politik bir çağrışı ifade eden bu şiirler kendi için de de farklılaşabiliyor. Örneğin hepsi protest bir içerik taşımakla birlikte bir kısmı proje bağlamında sosyoekolojik müdahaleyi, yanlışlığını protesto ederken bir kısmı belli bir HES, maden projesinin gerçekleştirilmesi sonrası ortaya çıkan sosyoekolojik yıkımları protesto ediyor. Aynı şekilde aktivist şiirler ise projeyi durdurmaya yönelik fiili eylemleri, şirkete yönelen öfkeyi, doğrudan karşılaşılan asker, polis ve özel güvenlik şiddetini ve baskıyı ifşa ediyor. Sosyal ve ekolojik yıkımlara karşı isyanlarını yerel aksan ve geleneksel söylemleriyle dile getiriyorlar. Alt ve orta sınıfın mensuplarının farklı kapasitelerini yansıtıyor. Belli bir sorun hakkında halkı uyarma, farkındalık yaratma ve motive etme kaygısıyla yazılan bu şiirlerin bazıları belli bir eylemde kullanılmak için yazılırken, bazıları özellikle yaşlı kadınların söylediği maniler belli bir eylem esnasında doğaçlama ortaya çıkıyor. Bu yüzden de özellikle yaşlı kadınların söyledikleri mani ve ağıtlar doğaçlama olduğundan kayda geçmiyor, kayboluyor (Danış, 2016). Yaşlı kadınlar mani ve ağıt, orta sınıf aydınlar mekâna aidiyet, genç gruplar ise modern protest sanat biçimleri içinde kullanıyor bu dili. İroni, alaycılık, direniş ve itirazın yanı sıra karşılaştıkları şirket ve devlet zulmünü açığa vurmak ve bunlara meydan okumak, öfke ve hiciv, yergi gibi çeşitli tarzlarda kullanılıyor.

Şiirler kolektif eylem repertuarının diğer unsurları gibi hem içe hem de dışa yönelimli bir taktik özelliği sergiliyor; bir toplumsal hareketin sadece hasımlarına değil potansiyel dostlarına, müttefiklerine de yönelik (Taylor ve Van Dyke, 2004: 266). Bu şiirlerin en önemli özelliklerinden biri kendi kültürlerini sergileme, yerel çevre mücadelelerine geniş dış dünyaya yönelik kendi kendini temsil etme gücü vermesi iken ikinci özelliği politik dayanışmayı göstermesidir. Bu şiirler mücadele sürecinde direniş stratejisinin bir parçası olarak bir birlik duygusu yaratmaya yönelik birer imdat çıkışı olduğu gibi aynı zamanda başka yerlerdeki potansiyel felaket projeleri için bir ikaz niteliği taşıyor. Her şiir okuruna ulaşmak ister ama bu tarz şiirlerin bir başka temel özelliği de mutlaka bir şekilde kamuoyuna yansması, onun için yazılmış olması: duyurulmak istenen bir çıkış niteliği taşıması. Belli bir sosyoekolojik tehdidi, sorunu ya da yıkımı ifşa etmek gibi bir kaygısı ve aciliyeti olan şiirler. Duyulmayan sesini duyurma çabası. Doğayı toplumsallaştıran toplumu da doğa-laştıran yeni bir tür şiir.

Yukarıda yapılan açıklamalara ek olarak ekoaktivist şiirler her şeyden önce yazıldığı zamanın ve mekânın sosyal ilişkilerinin dökümünü yapıyor. Bu şiirler aynı zamanda sadece şairin değil yerel topluluğun çelişkili ve değişken kolektif duygularını da yansıtıyor. Çaresizlik, terk, baskı, korku, endişe, hayal kırıklığı, umut, iyimserlik, kararlılık... Devletin orada yaşayan insanları ve doğal yıkıma karşı duyarsızlığı, bürokratin aymazlığı ve umursamazlığı...

Sonuç

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi Türkiye’de de son dönem devlet, toplum ve doğa ilişkileri 1970’lerde başlayan yeni bir kapitalizm biçimini doğuran küresel değişim dinamikleri arasındaki etkileşimle gerçekleşmektedir. 2000’lerin başında

yeni kapitalist gelişmeler doğanın temsillerini şiirde, müzikte ve romanda eleştirel söylemin merkezine taşımıştır. Endüstriyel kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte yeni kapitalist endüstriyel müdahaleler bir yandan ülke doğasına, Anadolu kıyına yayılırken bir yandan da sebep olduğu sosyoekolojik hoşnutsuzluklarla yaşam alanı koruma hareketi olan halk çevreciliğini doğurmuştur. Ekonomik aktörlerin arka planındaki siyasi destekle doğal ve kültürel çevrenin tahribatı üzerinden sermaye birikimine odaklı bu yeni tarihsel ve toplumsal süreç bir yandan (yerel) ekolojik krizlere ve diğer yandan da (yerel) halk mücadelelerine sebep olurken yerel halkın sözlü kültürüne yeni bir şiir türü katmıştır: ekoaktivist şiir. Son dönem ekolojik halk edebiyatının en güçlü ve özgün damarını yerel çevre mücadelelerinden çıkan ağıt, mani, beddua ve taşlama tarzındaki bu tarz şiirler oluşturmaktadır. Halk şiirinden ekolojik duyarlılığı en fazla olan bu şiir türü bir yandan endüstriyel çitlenmelere karşı vadiler ve dereler özelinde suya; tarım ve gıda özelinde de toprağa odaklı yerel doğaları koruma mücadelelerini diğer yandan da aynı kapitalist müdahalelerin bu yerel doğalarda yarattığı çevresel yıkımları ifşa eder bir nitelik kazanmıştır. Belki de halk şiiri en radikal çıkışını bu süreçte yaşamıştır.

Ekoaktivist şiirin de bir parçası olduğu ekolojik protesto sanatı sosyal ve çevresel hatta ekolojik adaletsizlikleri kamusal alana sokan çevresel adalet yazınının bir alt türünü oluşturmaktadır. Şiirlerin hepsinin sosyal ve çevresel adaletin koşullarının gerçekleştirilmesine odaklı olduğu görülmektedir. Bu aktivist şiirler tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de su ve toprak adaleti aktivizminin edebi ürünleridir. İnsan ve çevre hakkı mücadelelerinin halk edebiyatına yansıyan en somut biçiminin bu yeni tür ekoaktivist şiirler olduğu görülmektedir. Bu şiirlerin hemen hemen hepsinde asimetrik güç ilişkilerinden kaynaklanan, (yerel) toplum doğası için tehdit oluşturan politikaların ürünü olan kırsal endüstriyel projelere karşı bir politik duruş okunmaktadır. Bu şiirler doğaya ve topluma ilişkin olarak okuruna yeni ve farklı bir okuma biçimi sunarken aynı zamanda çevre hakkı aktivizminin önde gelen bir parçası, politik savunuculuk, sosyal ve çevresel adalet savunuculuğu işlevi görmektedir. Şiirlerin hepsi yerele yansıyan kapitalist kalkınma projelerinin getirdiği sosyoekolojik tehdidin ve potansiyel ve cari tahribatın dökümünü vermektedir. Kâr hırsı içindeki şirketlerin (sermayenin) ekolojik körlüğünü ve devletin duyarsızlığını ifşa etmektedir. Şiirlerin hepsinde yerel toplumu ve doğasını devlet ve şirket baskısının pençesinden kurtarmaya yönelik aktivizme sadakat öne çıkmaktadır. Şiirlerde politik eleştiri ve toplumsal eyleme bağlılık birbirine eşlik etmektedir. Şair gördüklerinin basit bir yorumlayıcısı değil, şiirin ve kolektif mücadelenin bir parçası. İfade ettiği kaygılara yönelik olarak aktif izleyici, dinleyici yada okura hitap etmekte, onlara “*okumakla – dinlemekle yetinme, bir şeyler yap*” mesajı verirken kolektif iradeyi zamanlı ve kararlı eyleme katılmaya davet etmektedir. Somut ve sarsıcı metaforlarla kaygıların aciliyetine, samimiyetine dikkat çekmekte, yapılması gereken ve yapılacak bir şeyler olduğunu telkin etmektedir. Harekete geçme, hareketin bir parçası olduğunu hissettirme işlevi görmektedir, direnişte kullanılan güçlü bir araç haline gelebilmektedir.

Genel olarak şiirin politik gerçekliği değiştirme gücü zayıf görünse de bu şiir tarzı demokratik ve politik bir farkındalık yaratma ve ikna aracı olma özelliği göstermekte, direniş kültürünün bir parçası olarak insanların düşüncelerini etkileyebilmekte ve yerel toplulukların kolektif mücadelelerine destek verebilmektedir. Şiirlerin hepsi sosyoekolojik sorunlarını dile

getirdiği yerlerdeki toplumsal ve ekolojik yaşamın gerçekliklerini kayda geçirerek doğanın ve insanların durumunu tarihselleştirmekte, doğa ve insanlar adına güçlü kurumlara ve otoriter hükümetlere karşı çevresel ihtilaflarda muhalif bir anlatı yaratabilmektedir. Bireysel şairin sesi topluluğun sesine dönüşebilmekte, yaşanan sorunlar, haksızlıklar ve adaletsizlikler şiir yoluyla ses bulabilmektedir. Ayrıca şiir kısmen izleyicisinin, okurunun, dinleyicisinin sosyo-ekolojik duyarlılığını arttırırken, bilincini ve düşünce yapısını etkileyerek eyleme katkı yapabilmektedir. Şiirlerin hepsi gerçek ve capcanlı bir ekolojik ve politik dramı sahnelemekte, hepsinde haksızlığa uğramış mağdur bir halkın sosyal ve ekolojik huzursuzlukları ifadesini bulmaktadır. Hepsinde kaygı hakim ve başat kaygılar yerel doğa ve halk odaklı, bazılarında çok daha aleni bir biçimde iyinin kötüyeye, mazlumun zalime karşı mücadelesi okunmaktadır. Yine her şiirde yerel topluluğun elinden zorla alınan, gasp edilen suyun ve toprağın hikâyesi okunmaktadır. Bu yüzden de sosyal, çevresel ve ekolojik adalet talebiyle politik ve ekonomik adaletsizliğe, sömürüye, talana, yağmaya ve çevresel felaketlere karşı güçlü bir öfkeyi içinde barındırmaktadır. Nihayet bu şiirler birer halk şiiri olarak ayrıca kendi varoluş koşullarını, kırsal toplulukların bekâsını tehdit eden sosyal gerçekliklere meydan okumakta, ancak bir protesto dili olarak ekoaktivist şiirin gücü aynı sosyal gerçeklikleri değiştirmeye kâfi gelmemektedir.

Teşekkür

Makalenin yazarı, bu araştırmada kullanılan şiirlerin şairlerine ayrı ayrı teşekkürü bir borç bilir.

Notlar

- 1 Araştırmanın hazırlandığı üç yıllık dönem zarfında farklı zamanlarda keşfedilen aşağıdaki linklere en son 29 Ağustos 2019 tarihinde erişilmiştir.
Kadın yerel amatör şairlerden birinin HES mücadelesi bağlamında okuduğu manilerin medyaya yansıyan bir kısmı için bkz. <https://www.evrensel.net/haber/90636/bu-guzelligi-gormezen-hes-sen-insan-degilsin>
- 2 Ümit Şahin, ““Ölümler Altın Takmaz”ın şairi, ’17 Köy Kitabesi’nin yazarı Mansur Balcı aramızdan ayrıldı” <https://yesilgazete.org/blog/2017/03/18/oluler-altin-takmazin-sairi-17-koy-kitabesinin-yazari-mansur-balcii-aramizdan-ayrildi/> Ayrıca Moğollar grubunun seslendirmesiyle çok geniş bir dinleyici kitlesine ulaşan şarkının performansı için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=XRYkSZA5Wyo>
- 3 Sadece facebookta paylaşılan ve köydeki etkinliklerde söylenen bu türkünün performansı için bkz. <https://www.facebook.com/sukru.kuzulu.1?fref=nf>
- 4 Şiir için bkz. <http://www.08haber.com/haberGoster.php?hid=6106> Merhum şairin diğer bir şiirini Eylül 2012’de yapılan protesto eylemindeki performansı için bkz. “Veysel amcanın HES lere isyanı” <https://www.youtube.com/watch?v=2X0havKku9E>
- 5 Şiirin Özcan Çetinkaya tarafından yapılan klipi için bkz. Çek Elini Be Adam (Ceratpe) https://www.youtube.com/watch?v=C99GHHBFo_8
- 6 <https://www.youtube.com/watch?v=6bXsVetlqMc>
- 7 <http://www.cnnturk.com/tv-cnn-turk/programlar/yesil-doga/alara-vadisih> <https://www.youtube.com/watch?v=00m94Gb6oSc>
- 8 Aktivist-şair tarafından söylediği her türküyü birlikte sanal ortamda bulunan bu şiir incelediğimiz şiirler arasında en yaygın erişime açılmış olanıdır. Halk ozanı tüm türkülerinin görsellerinde bu şiire de yer vermiştir. <https://vidyow.com/video/aksum/scnR4V36StN/> Köylülerin yaptığı direniş eylemlerinden biri için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=dOdei-juulY> ve <https://www.youtube.com/watch?v=yldzwoGTnpM>

Kaynaklar

- Adaman, F., M. Arsel ve B. Akbulut (2019). Neoliberal developmentalism, authoritarian populism, and extractivism in the countryside: The Soma mining disaster in Turkey. *The Journal of Peasant Studies*. No.46 (3), pp. 514-536.
- Adaman, F., B. Akbulut ve M. Arsel (2016). Türkiye’de kalkınmacılığı yeniden okumak: HES’ler ve dönüşen devlet-toplum-doğa ilişkileri, C. Aksu, S. Erenşü ve E. Evren, *Sudan sebepler: Türkiye’de neoliberal su-enerji politikaları ve direnişler*. İstanbul: İletişim.
- Adaman, F. ve M. Arsel (2005). *Environmentalism in Turkey: Between democracy and development*. Aldershot: Ashgate.
- Akbulut, B. (2015). “A few trees” in Gezi park resisting the spatial politics of neoliberalism in Turkey, *Urban forests, trees, and greenspace: a political ecology perspective*. (L. A. Sandberg Der.), A. Bardejian ve S. Butt, New York: Routledge.
- Aksu, C. ve R. Korkut (2017). *Ekoloji almanağı 2005-2016*. İstanbul: Yeni İnsan.
- Aksu, C., S. Erenşü ve E. Evren (2016). *Sudan sebepler: Türkiye’de neoliberal su-enerji politikaları ve direnişler*. İstanbul: İletişim.
- Akyıldız, A. (2018) *Anka’nın sonbaharı: Osmanlı’da iktisadi modernleşme ve uluslararası sermaye*. İstanbul: İletişim.
- Aytekin, E. A. (2017). *Tarlalardan ocaklara sefaletten mücadeleye: Zonguldak Ereğli kömür havzası işçileri 1848-1922*. İstanbul: Yordam.
- Baltar, F. ve I. Brunet (2012). Social research 2.0: Virtual snowball sampling method using facebook, *Internet Research*. No. 22 (1), pp. 57-74.
- Bate, J. (1991). *Romantic ecology: Wordsworth and the environmental tradition*. London: Routledge.
- Baykan, B. G. (2013). Türkiye’nin çevrecileri kimler? *Perspectives: Türkiye’den siyasi analiz ve yorum*. S. 4 (13), ss. 8-11.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge, MA: Harvard University.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University.
- Bryson, J. S. (2002). *Ecopoetry: A critical introduction*. Salt Lake City: University of Utah.
- Bryson, J. S. (2005). *The west side of any mountain: place, space, and ecopoetry*. Iowa City: University of Iowa.
- Buell, L. (2001). *Writing for an endangered world: literature, culture, and environment in the u.s. and beyond*. London: Belknap.
- Buell, L. (2005). *The future of environmental criticism: Environmental crisis and literary imagination*. Malden: Blackwell.
- Buğra, A. ve O. Savaşkan (2014). *Türkiye’de yeni kapitalizm: siyaset, din ve iş dünyası*. İstanbul: İletişim.
- Castellano, K. (2013). *The ecology of British romantic conservatism 1790-1837*. Palgrave Macmillan, New York.
- Castree, N., R. Kitchin ve A. Rogers (2013). *A dictionary of human geography*. Oxford: Oxford University.
- Cunsolo, A. ve K. E. Landman (Der.) (2017). *Mourning nature: hope at the heart of ecological loss and grief*, McGill, Queen’s University, Montreal.
- Çoban, A. (2003). Community-based ecological resistance: the Bergama movement in Turkey, *Environmental Politics*. No.13 (2), pp. 438-460.

- Çobanoğlu, S. Talip, M. Demirci, G. Karaağaç ve B. Ulutaş (2014). *Öteden gelenlerle savaştık: Yuvarlakçay'da HES'e direnişin öyküsü*. Muğla: Yuvarlakçayı Koruma Platformu.
- Danış, T. (2016). *Yeşil yola karşı samistal'da 50 gün*. İstanbul: Cade.
- Egya, S. E. (2013). Eco-human engagement in recent Nigerian poetry in English, *Journal of Postcolonial Writing*. No. 49 (1), pp. 60-70.
- Elçin, Ş. (1993). *Türk edebiyatında tabiat*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Ercan, F. (2009). *Toplumlar ve ekonomiler*. İstanbul: Bağlam.
- Erensü, S., A. C. Gündoğan. F. Özlüer ve E. Turhan (2016). *İsyanın ve umudun dip dalgası*. İstanbul: Tekin.
- Ergin, M. ve Ö. N. Dolceroccae (2016). Edebiyata ekoeleştirel yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya., *SEFAD*, 2016. (36), ss. 297-314.
- Felstiner, J. (2009). *Can poetry save the earth: A field guide to nature poems*. New Heaven: Yale University.
- Garrard, G. (2016). *Ekoeleştiri: Ekoloji ve çevre üzerine kültürel tartışmalar*. (E. Genç, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap
- Goodwin, J. ve J. M. Jasper (2015). *The social movements reader: Cases and concepts*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Hamsici, M. (2012). *Dereler ve isyanlar*. Ankara: Notabene.
- Hobsbawm, E. (1995). *Age of extremes: A short twentieth century 1914-1991*. London: Abacus.
- Keegan, B. (2008). *British labouring-class nature poetry. 1730-1837*, Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Keegan, B. ve J. C. McKusick (2001). *Literature and nature: Four centuries of nature writing*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall
- Keyder, Ç., ve Z. Yenal (2013). *Bildiğimiz tarımın sonu: Küresel iktidar ve köylülük*. İstanbul: İletişim.
- Kurmuş, O. (2012). *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*. İstanbul: Yordam.
- Martinez-Alier, J. (2002). *The Environmentalism of the poor: A study of ecological conflicts and valuation*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
- McKusick, J. C. (2010). *Green writing: Romanticism and ecology*. New York : Palgrave Macmillan.
- Neumann, R. P. (2014). *Making political ecology*. New York: Routledge.
- Oppermann, S. (2012). *Ekoeleştiri: Çevre ve edebiyat*. Ankara: Phoenix.
- Özbek, N. (2015). *İmparatorluğun bedeli: Osmanlı'da vergi, siyaset ve toplumsal adalet 1839-1908*. İstanbul: İletişim.
- Özberk, N. (2018). Türk halk şiirinde toplumsal doğaların trajedisi: 'Çitleme ağrıları, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 16 (1/2), ss. 47-92.
- Palmer, J. A. (2001). *Fifty key thinkers on the environment*. London: Routledge.
- Peet, R., P. Robbins ve M. Watts (2011). *Global political ecology*. London: Routledge.
- Perreault, T., G. Bridge and J. McCarthy (2015). *The Routledge handbook of political ecology*. Abingdon: Routledge.
- Quataert, D. (2016). *Osmanlı imparatorluğu (1700-1922)*. İstanbul: İletişim.
- Reinart, Ü. B. (2003). *Biz toprağı biliriz*. İstanbul: Metis.
- Robbins, P. (2012). *Political ecology: A critical introduction*. Malden: Blackwell.

- Sander, O. (2016). *Anka'nın yükselişi ve düşüşü: Osmanlı diplomasi tarihi üzerine bir deneme*. Ankara: İmge.
- Scott, J. C. (1985). *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. New Haven: Yale University.
- Srestha, A. P. (2000). Protest poetry: The voice of conscience. *Contributions to Nepaleese Studies*. No.27 (2), pp. 259-67
- Şengül, M. (2013). Türkiye'nin su politikası ve köylülerin öfkesi. *Su Kaynaklarının Yönetimi-Politikalar ve Sorunlar: Küreselden Yerele Panel Bildirileri*. Nevşehir Ün. İİBF, ss. 29-41.
- Tansel, C. B. (Der.) (2016). *States of discipline: Authoritarian neoliberalism and the contested reproduction of capitalist order*. London: Rowman Littlefield.
- Üstündağ, S. (Der.) (2018). *Dipten gelen sesler*. Ankara: Genya.
- Özen, H. (2009) Located locally, disseminated nationally: the Bergama movement. *Environmental Politics*. No.18 (3), pp. 408-423.
- Wainwright, A. L. (2017). *Resigned activism: Living with pollution in rural china*. Massachusetts: MIT.

Elektronik kaynaklar

- Hughes-D'aeth, T. (2017) Can poetry stop a highway? <https://theconversation.com/can-poetry-stop-a-highway-wielding-words-in-the-battle-over-roe-8-71005> (Yayınlanma Tarihi: 10 Şubat 2017) (Erişim Tarihi: 06.06.2018)